

ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ

Навчально-науковий інститут денної освіти

Форма навчання денна

Кафедра туристичного та готельного бізнесу

Допускається до захисту
Завідувач кафедри

_____ Г.П. Скляр
„_____” _____ 2023 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

***На тему “ПЕРСПЕКТИВИ ПІСЛЯВОЄННОГО РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО
(ЗЕЛЕНОГО) ТУРИЗМУ У РІВНЕНСЬКІЙ ОБЛАСТІ”***

зі спеціальності 242 Туризм
освітня програма «Туризм» ступеня бакалавра

Виконавець роботи Шангін Єгор Сергійович

(підпис, дата)

Науковий керівник доц. Карпенко Ніна Миколаївна

(підпис, дата)

ПОЛТАВА – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО (ЗЕЛЕНОГО) ТУРИЗМУ В РЕГІОН.....	5
1.1. Екологічна свідомість населення в структурі наукових досліджень в туризмі.....	5
1.2. Екологічний туризм як стимул для збереження довкілля.....	17
1.3. Природно-ресурсна база розвитку екологічного (зеленого) туризму в регіоні	26
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПІСЛЯВОЄННОГО РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО (ЗЕЛЕНОГО) У РІВНЕНСЬКОМУ РЕГІОНІ...	47
2.1. Організація туристичної діяльності в регіоні.....	47
2.2. Особливості розвитку туристичної інфраструктури в регіоні	59
2.3. Розробка екологічного туру по Рівненській області	70
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	78
ПЕРЕЛІК ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ	80
ДОДАТКИ.....	87

ВСТУП

Рівненська область по праву може претендувати на визнання одного з найоригінальніших регіонів України. Рівненщина – глибоко історична земля, яка має численні пам'ятки природи, архітектуру, культуру та унікальні об'єкти, аналогів яким нема у інших регіонах. Тут же є і приваблива етнографічна база для розвитку сільського туризму: майстри з ткацтва, лозоплетіння, різьби по дереву, народної вишивки. Збереглися унікальні зразки фольклору та народних звичаїв. Наявність таких туристичних ресурсів дозволяє створювати додаткові можливості соціально-економічного розвитку території, формуючи нові та розширюючи існуючі туристичні потоки.

Рівненщина належить до тих локацій регіональної культури, де накопичений значний досвід організації туристичної сфери та збережений потужний потенціал матеріальної і нематеріальної спадщини.

Формування національних природних парків на сучасному етапі підпорядковано узгодженій реалізації двох концептуальних підходів: екомережного і рекреаційного. Екомережна роль національних природних парків обґрунтована і розкрита у публікаціях Т.Андрієнко (2003), О.Маринича, О.Петренка (2003), В.Гетьмана (2004), Л.Царика (2004), О. Мудрака (2007) тощо. Функції у територіальних рекреаційних системах розглянуті у працях О.Бейдика (2001), О.Любіцевої (2003), В. Стафійчук (2006), Л.Царика (2009).

Мета роботи полягає в дослідженні та вивченні стану розвитку екологічного (зеленого) туризму у світі та його регіонах, обґрунтування шляхів його сучасного функціонування, вивчення можливих перспектив розвитку екологічного (зеленого) туризму в Україні та в Рівненській області, зокрема. Досягнення поставленої мети забезпечується виконанням наступних завдань:

- вивчити сутність екологічної свідомості населення як об'єкта наукових досліджень в туризмі;

- розкрити зміст планування розвитку туризму в межах природоохоронних територій;
- оцінити природно-ресурсну базу розвитку екологічного (зеленого) туризму в регіоні;
- дослідити організацію туристичної діяльності в регіоні;
- виявити особливості розвитку туристичної інфраструктури в регіоні;
- розробити екологічний тур по Рівненській області.

Об'єктом дослідження є процес дослідження розвитку екологічного (зеленого) туризму у Рівненській області. Предметом дослідження є теоретичні, методологічні та практичні підходи у дослідженні екологічного (зеленого) туризму в Рівненській області та її територіальних громадах.

Для розв'язання визначених завдань роботи, досягнення мети використовувались наступні взаємодоповнюючі методи дослідження: загальнонаукові, спеціальні, метод системного аналізу, методи причинно-наслідкового та порівняльного аналізу, метод прямого структурного аналізу, узагальнення. Використовувався економіко-статистичний аналіз.

Інформаційною базою слугували: законодавчі та нормативно-правові акти України, що регламентують діяльність у галузі туризму, матеріали Державної служби статистики України, Головного управління статистики у Рівненській області та Управління культури і туризму Рівненської державної адміністрації.

Окремі положення кваліфікаційної роботи були апробовані опубліковані в матеріалах кафедрального круглого столу студентів та аспірантів «Туризм і молодь – 2023» (м. Полтава, ПУЕТ, 15 березня 2023 р.).

Структурно робота складається з двох розділів, вступу, висновків, переліку інформаційних джерел, додатків. У роботі налічується 8 рисунків, 11 таблиць, та 3 додатки (у них 3 таблиці та 1 рисунок), перелік інформаційних джерел налічує 75 найменувань.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО (ЗЕЛЕНОГО) ТУРИЗМУ В РЕГІОН

1.1. Екологічна свідомість населення в структурі наукових досліджень в туризмі

Перехід на модель сталого розвитку вимагає залучення всього населення. Проекологічна поведінка в останні роки стала міждисциплінарною темою наукових досліджень, що відкриває можливості і для туристичних досліджень. Проекологічна поведінка має близькі поняття: стале споживання, екологічна свідомість, ставлення до навколишнього середовища. Роль туризму у дослідженні проекологічної поведінки пов'язана з прикладними аспектами: розробкою механізмів стимулювання зміни моделі поведінки в екологічному напрямі. Більш ефективним є адресний вплив на групи туристів з типовими моделями поведінки, що відрізняються за демографічними та іншими характеристиками (вік, стать, рівень освіти, доходів).

Останні роки відзначаються все більш активним залученням України до світового процесу подолання глобальних екологічних проблем. Важливу роль при цьому відіграють зовнішні чинники – зобов'язання країни при ратифікації Міжнародних конвенцій, угод та декларацій. Зокрема, Україна підписала Декларацію Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища і розвитку ще у 1992, ратифікувала Кіотський протокол у 2004 році та ряд інших документів. Ці кроки дозволили почати процес формування нормативно-правової бази, адміністративного та економічного механізмів переходу України на модель сталого розвитку. Внутрішні чинники, серед яких слід розглядати спосіб життя населення, суттєво впливають на темпи досягнення цілей сталого розвитку та є внутрішнім джерелом необхідних змін.

Екологічність способу життя проявляється по-різному: у зростанні споживання екологічно чистих товарів і послуг, яскраво вираженій громадській позиції населення при відстоюванні екологічних прав і свобод, формуванні і дотриманні екологічних норм поведінки тощо. Для більшості країн проекологічний спосіб життя протиставляється споживчому, який базується на принципах суспільства споживання. Відповідно, країни з низьким рівнем життя та задоволення базових потреб населення мають складності для переходу на нову модель поведінки, що відповідає цілям сталого розвитку.

У міжнародних порівняннях населення України є пасивним щодо більшості видів екологічної активності. Активними членами екологічних організацій є не більше 0,4% населення цих країн, в той час як для Естонії даний показник складає 0,7%, а для Швеції – 1,5%. Подібні розриви виявляються і у відповідях на питання про перерахування грошей екологічним організаціям або участі населення у демонстраціях щодо захисту навколишнього середовища. Очевидно, що патерналістські настрої населення та загалом низька громадянська активність є причинами низької екологічної активності. При цьому не слід забувати про чинник рівня життя і піраміду Маслоу, адже лише задовольнивши базові потреби, людина починає включати до ієрархії своїх цінностей якість життя та турботу про навколишнє середовище, його збереження для наступних поколінь [15].

Дослідження способу життя населення, в тому числі туризму, у контексті його екологічної спрямованості дозволить розробити політику стимулювання екологічної активності населення як на загальнонаціональному рівні, так і локальному (рівні громади). Держава може використовувати податкові стимули та санкції, вводити штрафи за порушення екологічного законодавства, вдосконалити систему екологічної освіти. Локальний рівень важливий при вирішенні проблем благоустрою населених пунктів, поводження з побутовими відходами, налагодженні взаємодії та співпраці в межах громад. Це може дати

не лише екологічний, а і комплексний ефект. Проблеми балансу в системі «людина-навколишнє середовище» мають глибоке коріння зважаючи на тривалий шлях формування і розвитку природокористування. Дослідження екологічно-орієнтованої поведінки населення ґрунтується на усвідомленні місця людини у світі в широкому розумінні даного поняття, а також її залежність від природних умов та різних катаклізмів.

В програмних документах ООН прийнято вживати поняття сталого споживання, що передбачає використання продукції та послуг, які забезпечують вищий рівень життя за одночасної мінімізації використання природних ресурсів та токсичних матеріалів, утворення відходів і забруднюючих речовин впродовж усього циклу виробництва і споживання продукції або послуги. Дане визначення було використане у 1994 році і залишається незмінним до сьогодні.

Відповідно до програмного періоду Цілей розвитку тисячоліття 2016-2030 рр., забезпечення сталого споживання та виробництва визначене як одна з 17 цілей. Таким чином, стале споживання розглядається як один з найважливіших проявів екологічно орієнтованого способу життя.

Екологічна свідомість – це сукупність значимих уявлень про категорії та явища, які належать до індивідуального або суспільного екологічного досвіду, що передуює екологічній життєдіяльності [27]. Такий підхід дозволяє виділити дві групи наукових категорій. Перша група включає поняття екологічної свідомості та відношення до навколишнього середовища, які відображають стан почуттів і думок щодо екологічних проблем або екологічній настрій. Друга група – екологічна життєдіяльність/поведінка (environmental behavior) є проявом екологічної свідомості і реалізується у конкретних діях людей. Поняття екологічної свідомості та екологічної поведінки мають причинно-наслідковий зв'язок [27].

Поняття способу життя, що має чітко виражену екологічну

спрямованість, не отримало єдиного терміну. Термін проєкологічна поведінка, що серед інших є більш широким та часто вживаним поняттям. З урахуванням наведених вище визначень, точним можна вважати визначення проєкологічної поведінки, що було дано у 2002 році А. Колмус та Дж. Агьєманом (Anja Kollmuss, Julian Agyeman): «проєкологічна поведінка передбачає свідоме прагнення суб'єкту до мінімізації негативного впливу певної дії на природу та створені людиною об'єкти (тобто мінімізацію використання ресурсів та енергії, використання нетоксичних речовин у виробництві та споживанні, зменшення утворення відходів)».

До проявів екологічно спрямованої поведінки населення відносять [38]:

- придбання екологічно чистої продукції та послуг: енергоефективних товарів, продуктів харчування, вирощених у регіоні проживання; придбання енергоефективної техніки, продукції з вторинної сировини, органічних продуктів харчування, електроавтомобілів або гібридів;
- зменшення використання електричної енергії, тепла, води у побуті; при цьому можуть використовуватись різні технічні прийоми (заміна ламп розжарювання енергоефективними) або свідомий перехід на більш ефективний режим споживання (вимкнення світла, води у випадку відсутності гострої потреби);
- утилізація сміття, заходи по зменшенню обсягів його утворення: відмова від купівлі товарів, що продаються в упаковці, яка не переробляється, переробка відходів їжі, розділення побутового сміття та здавання на утилізацію батарейок, люмінесцентних ламп;
- перехід на екологічно чисті види транспорту (електромобілі, велосипеди), зменшення частоти використання повітряного транспорту, використання для поїздок у містах громадського транспорту.

Набір проєкологічних дій є різним, а у окремих випадках переліки не повторюються зовсім. Це пов'язано не лише з цілями проведених досліджень,

але і зі специфікою регіонів або населених пунктів, в яких проводилось опитування. У країнах з великим досвідом запровадження моделей сталого споживання (Сеул, Токіо) перелік є максимально широким внаслідок різноманітності механізмів, рівня розвитку необхідної інфраструктури та високого рівня екологічної свідомості населення [16].

Кожен з напрямів проєкологічної поведінки має різний вплив на темпи досягнення цілей сталого розвитку, і в першу чергу, на зменшення парникового ефекту: заходи з підвищення енергоефективності та ощадливості у використанні різних видів ресурсів (вода, продукти харчування) дають більший ефект, а, наприклад, екологічний туризм, зміна звичок у харчуванні – менший. Крім того, заходи, перераховані вище, мають різний рівень доступності і простоти використання населенням. Якщо енергетичний менеджмент в будинках, ощадливе використання води не потребує великої кількості додаткових зусиль і коштів, то встановлення вітрових генераторів або сонячних панелей є недоступним для більшої частини населення як з точки зору вартості, так і інформаційного супроводу. Отже, оцінюючи яка частка населення використовує той чи інший спосіб еколого-орієнтованого способу життя, варто враховувати як його «вагу» з точки зору досягнення цілей сталого розвитку, так і можливість здійснення необхідних процедур.

Систематизація проєкологічної поведінки [27] за такими ознаками, як місце, суб'єкти, сфери впливу полегшує не тільки його аналіз, але також розроблення політики зі стимулювання відповідних змін. Для суб'єктів різного рівня мотивація зміни звичної поведінки є різною. Зміни в управлінні (діяльність органів місцевої влади) здійснюються під впливом політичних рішень, внаслідок загострення екологічних проблем. Для бізнесу важливі стимули, пов'язані зі зменшенням витрат виробництва, а також перспективними зеленими ринками. Набагато складнішою є система чинників проєкологічної поведінки населення.

Традиційними мотиваціями щодо трансформації способу життя в екологічному напрямі є матеріальний зиск (економія коштів на комунальні платежі, ціни на товари і послуги), слідування соціальним нормам, моді, відчуття себе частиною чогось більшого. Велика кількість соціальних проектів, залучення молоді, підприємців як більш активної частини суспільства, призвели до того, що еколого-орієнтований спосіб життя стає новим трендом, що є додатковим чинником залучення великої частки населення до нового способу життя. В той же час, на шляху даних трансформацій стоять звичні моделі споживання, необхідність витратити додаткові кошти, час, зусилля, скептицизм, недовіра до інститутів влади, що організовують відповідні екологоорієнтовані програми, недостатньо розвинена інфраструктура, брак інформації.

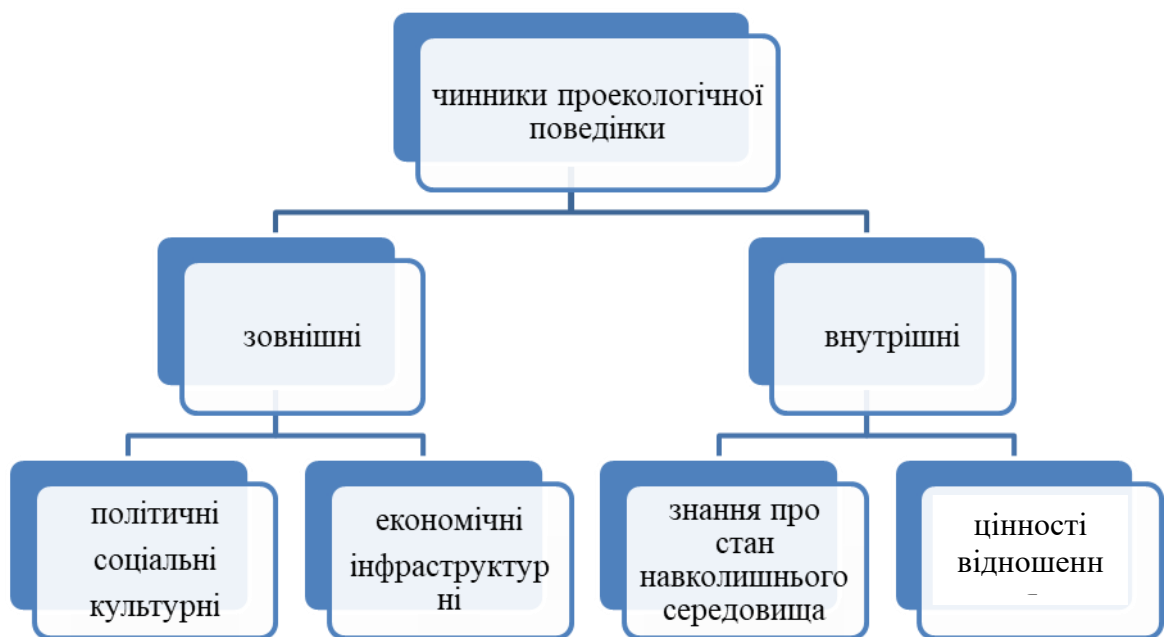

Рис.1.1.1 Чинники проекологічної поведінки населення, за [27]

Як показано на рис. 1.1.1, розроблені моделі проекологічної поведінки побудовані на виділенні груп чинників: зовнішніх (політичних, соціальних, культурних, економічних, інфраструктурних) і внутрішніх (знання про стан

навколишнього середовища, цінності, відношення, емоційна складова) [14]. В окремих дослідженнях йдеться про суспільні норми, що за умови домінування у певній місцевості, населеному пункті, країні в цілому, суттєво змінюють частку проєкологічно активного населення. При порівнянні країн між собою відповідно йдеться про культурні відмінності, що формують стійкі моделі поведінки та дуже складно змінюються. К. Курісу систематизував чинники проєкологічної поведінки і виділив основні блоки: психологічні чинники, матеріальний зиск і вигоди, знання, соціально-демографічні чинники (стать, вік, рівень освіти, рівень доходів), особистісні та ситуативні. Такі чинники як, наприклад, інформування населення про способи і можливості зміни у поведінці на користь екологічно орієнтованих моделей, досліджені більш детально, оскільки поширення екологічної інформації є одним з основних механізмів впливу на поведінку населення на рівні держави, місцевих органів влади, громад. Про впливовість інформаційного чиннику йдеться в дослідженні про механізми формування надмірного споживання.

Широко дослідженими є особливості реалізації проєкологічної поведінки на рівні населених пунктів (міст, приміських зон та сільської місцевості). На локальному рівні основними суб'єктами проєкологічної поведінки виступають місцева влада, неурядові організації, бізнес та населення. Населення розглядається не як однорідна маса, а як індивідууми, що можуть бути об'єднані у групи за різними ознаками: сферою зайнятості, рівнем освіти, статтю, віком, тривалістю проживання в місті.

Вживання терміна екологічний туризм в різних контекстах, а також все більше входять в моду термінів сільський туризм, зелений туризм, природний туризм, поряд з такими як пригодницький туризм, біотуризм та інших, може легко ввести в оману не тільки звичайного туриста або господаря туристичної садиби, що починає свій бізнес, але і фахівця в області охорони довкілля. Спробуємо розібратися, що ж означає екотуризм та деякі супутні з ним поняття.

Вперше екотуризм був представлений в Африці в 1950 році, з легалізацією полювання (Kamugabo, 2007). Ця потреба в рекреаційних зонах полювання призвела до створення заповідників, національних парків і мисливських угідь. Сьогодні ці райони перетворилися у важливі приносять величезний прибуток місця. Із кінця 1980-х поняття екотуризм, відповідальний туризм і сталий розвиток стали переважаючими. Популярність екотуризму відображає зміну в сприйняттях туристів, зростання екологічної свідомості, і бажання більше дізнатися про довкілля. Екотуризм став одним з найшвидших секторів індустрії туризму в світі за темпами росту і щорічно зростає на 10-15% [33]. На шляху від традиційного туризму до екотуризму є багато розбіжностей щодо межі, на якому збереження біорізноманіття, місцевих соціально-економічних благ і екологічні наслідки, можуть розглядатися як "екотуризм".

З цієї причини, фахівці з охорони навколишнього середовища, спеціальні групи за інтересами і уряду визначають екотуризм по-різному. Екологічні організації, як правило, наполягають на тому, що екотуризм є природно-орієнтованим, стійко керованим, підтримує збереження природи і екологічно освіченим. Туристська індустрія і уряду, однак, більше уваги приділяють виробничому аспекті, розглядаючи екотуризм нарівні з будь-яким іншим видом туризму, який пов'язаний з природою.

В ідеалі, екологічний туризм відповідає цілому ряду критеріїв, включаючи збереження біологічного різноманіття та культурної різноманітності в рамках захисту екосистем; заохочення сталого використання біорізноманіття, спільне використання соціально-економічних вигод з місцевими громадами на основі усвідомленої згоди та участі; підвищення екологічних та культурологічних знань; зменшення обсягів і відходів виробництва; а також мінімізації його власного впливу на навколишнє середовище.

Найбільш популярними визначеннями, що найкраще розкривають суть

екотуризму є наступні [33]. Екотуризм – це природно-орієнтований туризм, що включає освіта і просвіта в галузі охорони навколишнього природного середовища і керований відповідно з принципами екологічної стійкості (Australian National Ecotourism Strategy, Канберра (1992)).

Екологічний туризм – це цілеспрямовані подорожі в природні території з метою розуміння місцевої культури та історії розвитку природного середовища, які не порушують цілісність екосистем, при цьому роблять охорону природних ресурсів вигідною для місцевих жителів». (Ecotourism Society, 1994).

Міжнародний Союз охорони природи (МСОП) під екологічним туризмом розуміє подорож з відповідальністю перед навколишнім середовищем по відносно непорушеним природним територіям з метою вивчення і насолоди природою і культурними визначними пам'ятками, яке сприяє охороні природи, надає «м'яке» вплив на навколишнє середовище, забезпечує активну соціально-економічну участь місцевих жителів і отримання ними переваг від цієї діяльності». (Ceballos-Lascurain, 1993).

Є і більш короткий концептуальне визначення екотуризму: “екотуризм – це стійкий і природно-орієнтований туризм і рекреація” (Lindberg, 1998). Стійкість в туризмі передбачає позитивний загальний баланс екологічних, соціально-культурних та економічних впливів туризму, а також позитивний вплив відвідувачів один на одного. Часто використовуються в літературі: природний туризм, м'який туризм, зелений туризм, біологічний туризм, екологічно відповідальний туризм. Термінологічні проблеми є предметом громадських дискусій через “greenwashing”, – тенденції до комерціалізації туризму і застосування рекламних та маркетингових схем маскують реальне ставлення корпорацій до проблем навколишнього середовища під стійкий, природно-орієнтований екологічний туризм.

Природний туризм – будь-які види туризму, які безпосередньо залежать від використання природних ресурсів у їх відносно незмінному стані,

включаючи ландшафти, рельєф, води, рослинність та диких тварин (Nealy, 1998). З визначення випливає, що на відміну від екологічного туризму, поняття «природний туризм» ґрунтується лише на мотивації туристів (відпочинок на природі), і, отже, не може розглядатися як стійкий вид туризму.

Зелений туризм передбачає застосування в туристичній індустрії екологічних методів і технологій. У німецькомовних країнах вживається термін «м'який туризм», або «екологічний та соціально відповідальний туризм». Зазвичай м'який туризм протиставляється жорсткого, головною метою якого є максимізація прибутку. Для м'якого туризму пріоритетними не тільки успішний бізнес, але і турбота про культурне благополуччя туристичних регіонів, бережливе використання їх ресурсів, мінімізація шкоди навколишньому середовищу.

Зелений сільський туризм, або агротуризм, особливо популярний в США і країнах Західної Європи, – відпочинок у сільській місцевості (у селах, на хуторах, в зручних селянських будинках). Туристи деякий час ведуть сільський спосіб життя серед природи, знайомляться з цінностями народної культури, прикладного мистецтва, з національними піснями та танцями, місцевими звичаями, беруть участь в традиційному сільському праці, народних святах і фестивалях.

Пригодницький туризм також часто пов'язують з екотуризмом. Однак не всі пригодницькі тури відповідають екологічним критеріям. Так, антиекологічними можуть бути, наприклад, спортивні і сафарі-тури, пов'язані з видобутком живих трофеїв або досягненням спортивного результату будь-якою ціною (використанням зрубаних живих дерев для спорудження переправ). У той же час екологічний туризм не завжди передбачає пригодницькі елементи.

Таким чином, можна виділити п'ять критеріїв, яким повинен відповідати екологічний туризм. Екологічний туризм повинен бути [19]:

- 1) зверненням до природи і заснованим на використанні переважно

природних ресурсів;

2) не завдає шкоди або мінімізує збиток середовищу нашого існування, тобто екологічно стійким;

3) націленим на екологічну освіту і просвітництво, на формування відносин рівноправного партнерства з природою;

4) піклується про збереження місцевої соціокультурної сфери;

5) економічно ефективним і забезпечує сталий розвиток тих районів, де він здійснюється.

Сільські території мають особливості, що впливають на формування проєкологічної поведінки: більш тривалий час проживання в даній місцевості, більш тісні зв'язки в межах громади та високий рівень відповідальності за рішення, пов'язані з ефективністю споживання води, палива, електричної енергії.

Для того, щоб екологічний туризм міг реально надавати позитивний вплив на господарство і соціальну сферу країни, а також бути реальним пріоритетним напрямком туризму, його поняття має вбирати три основних аспекти:

1) орієнтація туристів на споживання екологічних ресурсів;

2) збереження природного середовища;

3) підтримання традиційного укладу життя населення периферійних регіонів.

Таким чином, проєкологічна поведінка населення є свідомою дією, що у кінцевому підсумку призводить до зменшення антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище, формування та закріплення моделей поведінки, що відповідають принципам сталого розвитку. Форми проєкологічної поведінки класифікуються за ознаками місця, суб'єктів, сфер впливу. Велика увага приділяється не тільки територіальним відмінностям щодо різноманітності форм поведінки або її масовості, але, в першу чергу,

мотивам змін у поведінці на користь більш екологічно дружніх і бар'єрам, що стоять на шляху цих змін.

Дослідження чинників трансформації поведінки населення має на меті формування механізму впливу, що включав би заходи інформаційного, освітнього, економічного, адміністративного характеру. Вплив на існуючі моделі життєдіяльності має відбуватись на різних ієрархічних рівнях. Державний механізм ціноутворення, оподаткування, запровадження штрафів та стимулів має доповнюватись діями на локальному рівні, що визначаються виходячи з особливостей території: традиційних моделей природокористування, пануючих культурних цінностей, системи розселення населення, рівня життя населення, його освітнього рівня та демографічних характеристик.

Екотуризм, заснований на принципах сталого туризму, може сприяти вирішенню багатьох проблем, пов'язаних з деградацією навколишнього середовища, в першу чергу, деградацією земельних і водних ресурсів, біорізноманіття. Його розвиток дозволить збільшити зайнятість населення в депресивних сільськогосподарських районах, що сприятиме відродженню Українського села.

Неодмінною умовою такого відродження є екологічна освіта і просвіта, “екологізація” економіки, включаючи і сферу туризму, підвищення інформованості суспільства та забезпечення доступу до екологічної інформації, а також перехід від декларативності до реальної політики сталого розвитку, з прийняттям відповідних державних програм із залученням та виділенням необхідного фінансування.

У наступному підрозділі буде розглянуто екологічний туризм як стимул для збереження навколишнього природного середовища.

1.2. Екологічний туризм як стимул для збереження довкілля

Рекреаційний потенціал природоохоронних територій України створює унікальні можливості для розвитку в їх межах вискоєфективної рекреаційної діяльності. Тому є необхідність формування ефективного механізму стратегічного управління розвитком туризму на природоохоронних територіях.

Стратегія є основою стратегічного управління, основними функціями якого на всіх ієрархічних рівнях (макро-, мезо- та мікро-) виступають планування, організація, мотивація, координація, регулювання та контроль, в системі моніторингу, обліку та оцінки (див. рис. 1.2.1).

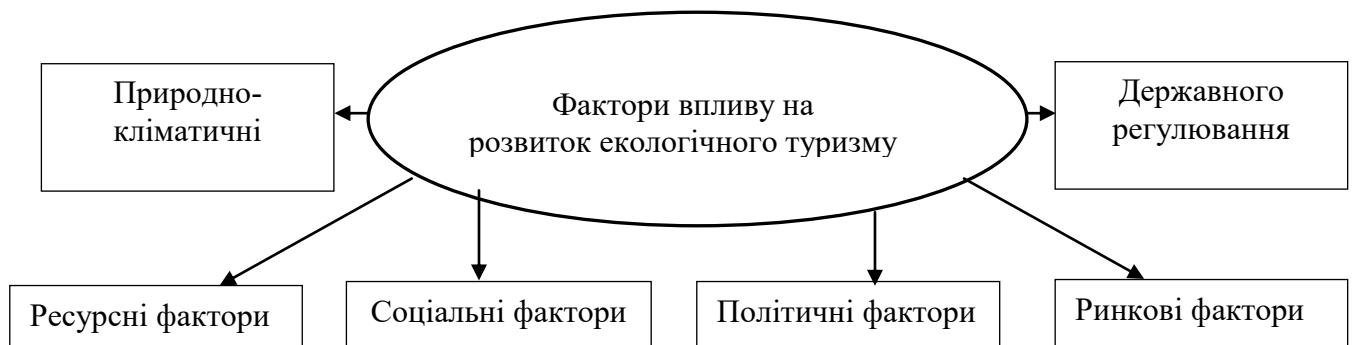

Рис. 1.2.1 Чинники впливу на розвиток екологічного (зеленого) туризму, за [5]

Найбільш розповсюдженим підходом до планування розвитку туризму в межах природоохоронних територій у світі є планування в інтересах окремих природоохоронних установ різних типів, інтегроване до системи регіонального та національного планування. Зважаючи на ту роль і значення, що посідають природні території у реалізації національних, регіональних і місцевих завдань у частині забезпечення сталого розвитку, надзвичайно важливим є розуміння того, що планування для окремих природоохоронних територій повинне відбуватись виключно в рамках планування на різних ієрархічних рівнях.

Основна ідея екологічного туризму – це перш за все турбота про

довкілля, яка використовується з туристичною метою. Це використання в туристичних цілях багатства природи в поєднанні з вихованням дбайливого ставлення до неї, утвердженням важливості її захисту та є відмінною рисою екологічного туризму. Вона отримує конкретне втілення в тому, що екологічний туризм покликаний:

- постійно, систематично та цілеспрямовано культивувати критерії рівноваги середовища природного середовища;
- гармонізувати відносини між екологією, суспільством і економікою;
- орієнтувати турорганізації на збереження та збільшення споживчих витрат природного середовища та рахунок виділення частини туристських доходів на рішення, пов'язане з цими завданнями;
- підпорядковувати короточасні інтереси отримання прибутку від туризму довгостроковим інтересам збереження природи для майбутніх поколінь, а також для подальшого розвитку туризму;
- формувати у туристів почуття особистої відповідальності за стан природи та її майбутнє, стверджуючи в свідомості належність до неї як до її органічної частини.

Ці та інші особливості екологічного туризму не слід розглядати у відриві від інших складових туризму – рекреаційної, культурно-пізнавальної, естетично-художньої, розважальної та ін. Тому зазвичай під екологічними турами розуміються піші, водні або кінні маршрути екологічними стежками в супроводі гідів, які зазвичай є співробітниками природних резерватів.

Надзвичайно важливим є те, щоб плани розвитку природоохоронної території розроблялись у контексті національної та регіональних стратегій охорони довкілля та розвитку туризму, відповідних програмних документів.

Рекреаційно-туристська діяльність в межах природоохоронних територій повинна здійснюватися у напрямку сталого розвитку, концепція якого включає три основні складові: економічну, соціальну та екологічну. Економічна

концепція передбачає оптимальне використання обмежених природних ресурсів, використання екологічних, природо-, ресурсо- та енергоощадних технологій, а також відповідних форм капіталу (природного та штучного). Соціальна концепція орієнтована на людину і спрямована на збереження стабільності соціальних і культурних систем, в тому числі на зменшення руйнівних конфліктів між людьми. Екологічна концепція спрямовується на збереження цілісності природних систем [24].

Згідно з визначенням Всесвітньої туристичної організації, під поняттям «сталого туризму» розуміють туристичну діяльність, за якої управління всіма ресурсами проходить таким чином, що економічні, соціальні, естетичні потреби задовольняються та зберігається культурна складова, екологічні процеси, біологічне різноманіття та системи підтримки життя. Основними видами сталого туризму є: екологічний туризм; сільський туризм; зелений туризм; агротуризм; м'який туризм. Принципами сталого туризму виступають: екологічно збалансоване використання природних ресурсів; збереження та відновлення біорізноманіття; залучення інвестицій з метою ліквідації заданої шкоди довкіллю; підтримка економіки регіону без незворотного впливу на екосистеми; залучення місцевого населення у процес екологічної орієнтації населення; застосування концепції екологічного менеджменту та маркетингу [24].

Сталий (екологічно збалансований) розвиток територій та об'єктів природно-заповідного фонду повинен забезпечуватися за наступних умов: впровадження науково обґрунтованих, сучасних методів управління природними ресурсами, що базуються на екосистемному підході; підтримання і відновлення традиційних, природоощадних технологій природокористування, впровадження нових, екологічно безпечних видів господарської діяльності, насамперед соціально зорієнтованих, а також екологізації місцевої економічної діяльності; природоохоронні технології повинні спрямовуватися на підвищення

природної стабільності та стійкості екосистем; рекреаційну та оздоровчу діяльність треба здійснювати на підставі аналізу інвестиційних можливостей конкретних заповідних територій, розвитку обсягів та асортименту наявних платних послуг, поліпшення їх якості; потрібно розробляти та впроваджувати правові механізми інвестування економічного розвитку природоохоронних установ, врахування інтересів природно-заповідного фонду в бюджетному процесі та суспільно-економічному плануванні регіонів, їх впливу на процес прийняття рішень у цих сферах [7].

Основними стратегічними цілями розвитку сфери туризму з урахуванням сучасного стану і тенденцій розвитку України на період до 2026 року є: створення конкурентоспроможного національного туристичного продукту на засадах системної маркетингової діяльності, спрямованої на чітке позиціонування різних видів туристичних продуктів, адаптованих до вимог і очікувань споживачів; забезпечення ефективного і комплексного (економічного, соціального, екологічного та інноваційного) використання наявного туристичного та курортно-рекреаційного потенціалу шляхом розв'язання проблеми рекреаційного природокористування й охорони навколишнього природного середовища та удосконалення територіальної структури сфери туризму та курортів з метою розвитку туристичних територій, брендингу територій; системне підвищення якості інфраструктури курортів та рекреаційних територій шляхом виконання комплексної програми поетапного вдосконалення матеріально-технічної бази з використанням можливостей кластерних моделей, державно-приватного партнерства та соціального замовлення; удосконалення інформаційної інфраструктури рекреаційних та туристичних послуг шляхом створення центрів туристичної інформації та популяризації туристичних продуктів під час провадження ярмаркової, фестивальної та виставкової діяльності; забезпечення відповідності ціни та якості туристичних продуктів шляхом створення умов для оптимізації

організаційно-економічної структури діяльності суб'єктів малого та середнього бізнесу у сфері туризму і розроблення національних стандартів надання туристичних послуг відповідно до міжнародних стандартів; організація системи якісної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців туристичного супроводу та обслуговування, інших професій сфери туризму та курортів [61].

На нашу думку, стратегічними заходами щодо розвитку туризму на природоохоронних територіях України є:

- розробка чіткого нормативно-правового забезпечення рекреаційно-туристської діяльності в межах природоохоронних територій із врахуванням світового досвіду;
- встановлення єдиних методик визначення рекреаційних навантажень і розрахунку рекреаційної місткості територій;
- забезпечення міжвідомчої взаємодії між державними органами виконавчої влади, що займаються реалізацією державної політики у сфері туризму та охорони довкілля;
- підвищення рівня розвитку загальної та спеціальної інфраструктури;
- визначення стандартів надання туристичних послуг на природоохоронних територіях;
- формування мережі пунктів моніторингу рекреаційних територій природно-заповідного фонду за впливом туристичної діяльності на стан природних систем;
- впровадження програм професійної підготовки та підвищення кваліфікації підприємців і персоналу підприємств спеціалізованої інфраструктури, представників органів місцевої влади;
- створення та підтримка тематичних баз даних щодо природоохоронних об'єктів, туристсько-рекреаційних ресурсів, тематичних маршрутів, об'єктів інфраструктури туризму;

- створення системи поширення інформації про рекреаційні можливості природоохоронних територій;

- розроблення та прийняття Програми розвитку туризму на природоохоронних територіях України.

Природно-заповідні території України володіють значними можливостями для розвитку різних видів туристичної та рекреаційної діяльності. Вважаємо, що пріоритетними видами розвитку туризму в межах природоохоронних територій України виступають:

- за цілями туризму – екологічний туризм (проходження екологічних стежок, туристичних маршрутів), сільський зелений туризм (активний та пасивний), заповідний туризм (орнітологічний, фотомисливство), пізнавальний відпочинок (історико-культурний, археологічний, музейний, геолого-географічний), спортивно-оздоровчий туризм, науковий туризм;

- за способом переміщення – пішохідний, водний (надводний та підводний), велосипедний, кінні прогулянки, лижний, повітряний.

Управління розвитком туризму на природоохоронних територіях у взаємозв'язку з оптимізацією рекреаційного природокористування передбачає насамперед пошук непростих компромісів між охороною природи та використанням природних ресурсів. У світовій практиці накопичений значний досвід підходів і методів управління рекреаційною діяльністю на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду (табл. 1.2.1).

У рамках стратегічного розвитку туризму на природоохоронних територіях України важливим завданням постає забезпечення ефективної взаємодії правового, організаційного, економічного та фінансового механізмів державного регулювання туристичної діяльності.

Правовий механізм орієнтований на дотримання учасниками туристичного процесу принципів конституційності, законності та прозорості. Основними інструментами правового механізму повинні бути нормативно-

правові акти органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Таблиця 1.2.1

Підходи та методи управління рекреаційною діяльністю на територіях і об'єктах природно-заповідного фонду [4]

Підходи до управління	Методи управління		
	Організаційні	Економічні	Територіальні
Управління пропозицією	– збільшення числа пропонованих видів занять і додаткових послуг; – детальне інформування туристів про території та об'єкти ПЗФ; – просування територій та об'єктів ПЗФ з національними туристськими агентствами.	– введення диференційованої системи цін на послуги.	– збільшення числа місць для відвідувань; – збільшення мережі екологічних стежок і екскурсійних маршрутів.
Управління попитом	– обмеження часу перебування; – обмеження числа відвідувачів/ розміру груп; – демаркетинг; – інформування про альтернативні території для відвідування.	– введення пільгових цін на відвідування в непопулярні сезони року; – введення попереднього резервування місць.	– поділ потоків туристів з різними потребами; – введення графіка і напрямків руху туристів.
Управління ресурсами	– проведення захисних заходів; – підвищення стійкості території до навантажень.	– введення штрафів за порушення ресурсокористування.	– ускладнення доступу до найбільш цінних ресурсів (перешкоди; відсутність доріг).
Управління впливом	– зміна типу використання території; – введення сезонних обмежень; – вимога визначених навичок і/або обладнання у туристів, кваліфікації туроператорів; – заборона стоянок автотранспорту.	– введення (збільшення) вхідної плати в період максимального відвідування.	– зонування, в т. ч. концентрація або розосередження рекреаційного навантаження; – заборона на пересування поза стежками.

Організаційний механізм спрямований на забезпечення принципів партнерства та співробітництва органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, представників бізнесових та наукових кіл, громадських організацій. Економічний механізм забезпечує дотримання принципів сталого розвитку територій та утримання високого рівня конкурентоспроможності шляхом використання інструментів для формування сприятливих умов для залучення інвестицій у туристичну галузь, надання підтримки вітчизняному виробнику туристичної продукції, впровадження сучасних інформаційних та маркетингових технологій. Необхідною є також розробка економічного механізму відрахування фінансових надходжень від рекреаційно-туристської діяльності на охорону та відтворення природної та культурної спадщини й на потреби місцевих спільнот.

Фінансовий механізм забезпечує реалізацію принципів прозорості та передбачуваності дій органів державної влади з розподілу коштів державного бюджету, інвестицій, грантів міжнародних організацій, залучення коштів недержавних цільових фондів.

Стратегії розвитку рекреації та туризму повинні ув'язуватися з національними і регіональними стратегіями соціально-економічного розвитку, національними стратегіями розвитку природоохоронних територій, туризму, транспорту, цільовими комплексними програмами освоєння території та її ресурсного потенціалу та іншими документами довгострокового планування. До розробки стратегій повинні залучатися групи, що мають безпосередній інтерес у сфері управління туризмом на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду: їх співробітники, туристи, туристичні компанії, місцеві спільноти та корінні народи, мешканці сусідніх населених пунктів, органи державного управління, ліцензійні служби, орендарі, науково дослідні установи, маркетингові організації, засоби масової інформації [53].

Розвиток екотуризму в Україні здебільшого стримують економічні та

організаційні причини.

До економічних причин відносяться:

- 1) відсутність необхідного початкового капіталу для фінансування робіт зі створення еко-центрів, які приступили б до опрацювання всього комплексу питань, що належать до формування цільових програм екологічних подорожей;
- 2) незначність інвестицій в інфраструктуру екотуризму, що позначається на стані готельного, транспортного обслуговування туристів;
- 3) відсутність коштів на проведення рекламної кампанії з метою привернути увагу потенційних туристів до відвідування хоча б тих територій, які мають будь-яку інфраструктуру для прийому, розміщення та обслуговування гостей.

До організаційних причин можна віднести:

- 1) обмеженість туристичних маршрутів у місцях екологічного туризму та їх слабка облаштованість;
- 2) відсутність спеціалізованих турорганізацій у сфері екотуризму;
- 3) бюрократичні заборони та обмеження на відвідування туристами привабливих у природному відношенні місць в основному внаслідок нерозробленості механізму взаємодії адміністрації особливо охоронюваних природних території (ООПТ) з організаторами екотуристських подорожей та екскурсій;
- 4) скромний набір рекреаційних послуг для туристів;
- 5) відсутність реклами екотуризму;
- 6) обмеженість кваліфікованих спеціалістів у галузі екотуризму, здатних взяти на себе розробку, організацію та проведення екологічних турів;
- 7) відсутність необхідної законодавчої основи екотуризму.

До цього слід додати і фактор психологічної невідповідності до участі в організації та проведенні екотурів як адміністрації ООПТ, так і місцевого населення, що проживає на цих територіях. У цьому напрямі належить зробити

більшу організаційно-правову роботу. Її результатом стало б визнання екологічного туризму як повноправного учасника природоохоронної діяльності, покладеної Законом на ООПТ.

Таким чином, головною стратегічною метою розвитку туризму на природоохоронних територіях є створення на їх базі конкурентоспроможних на внутрішньому та міжнародному ринках туристичних продуктів, збільшення обсягів реалізації туристичних послуг шляхом ефективного використання рекреаційного потенціалу природоохоронних установ при додержанні вимог щодо охорони навколишнього природного середовища. Реалізація стратегічних пріоритетів розвитку туризму на природоохоронних територіях України дозволить раціонально використовувати рекреаційно-туристичні ресурси, створити нові робочі місця, поповнити бюджети різних рівнів, отримати інші відповідні соціальні та економічні ефекти.

Наступним етапом передбачено дослідження природно-ресурсної бази як головного чинника розвитку екологічного (зеленого) туризму.

1.3. Природно-ресурсна база розвитку екологічного (зеленого) туризму в регіоні

Рівненська область розташована на північному заході України. Її площа – 20051 км², що становить 3,1% від загальної території України. На території області розміщується 4 адміністративні райони: Рівненський, Дубенський, Вараський, Сарненський. Усього в області нараховується 1026 населених пунктів, з них 11 міст, 16 селищ міського типу, 999 сільських населених пунктів. Станом на 01.01.2022 року в області мешкало 1141,8 тис. осіб.

Погіршення стану довкілля безпосередньо впливає на зростання кількості

людей, що страждають від хронічних хвороб: алергій, хвороб систем кровообігу та онкологічних захворювань. Захворюваність населення можна вважати найбільш чутливим показником, який характеризує вплив середовища на людину. При цьому первинна захворюваність визначається на основі лише вперше зареєстрованих випадків хвороби протягом року, загальна (поширеність) враховує всіх хворих, виявлених на момент обліку.

За даними Комунального підприємства «Обласний інформаційно-аналітичний центр медичної статистики» в 2021 році в порівнянні з 2020 роком в області відмічається зростання рівня поширеності хвороб з 1384,4 до 1708,1 на 1000 осіб та первинної захворюваності з 591,1 до 793,2 на 1000 осіб серед всього населення.

Територія області розташована у межах двох крупних платформених структур – Українського щита та Волинсько-Подільської плити, і лише незначна ділянка на північно-східній окраїні Рівненщини лежить у межах Прип'ятського прогину.

Мінерально-сировинна база області складається з корисних копалин паливно-енергетичного напрямку (торф), дорогоцінного каменю (бурштин), базальтової сировини для виробництва мінеральної вати та волокна, сировини для виробництва будівельних матеріалів (сировина цементна, скляна, крейда будівельна, камінь будівельний тощо), прісних та мінеральних підземних вод.

Серед інших ресурсів, що можуть доповнювати економічну базу Рівненщини, значне місце належить мінеральним водам. Бальнеологічні властивості вод і малозатратність їх видобутку – основи розвитку перспективної галузі. Найбільш перспективними мінеральними водами є хлоридно-натрієві питні води миргородського типу, що мають найбільше поширення в області. Вони тяжіють переважно до вулканогенно-теригенних порід палеозою, і залягають на глибинах від 70-80 до 750 м. Запаси цих вод розвідані в селах Малий Мидськ Костопільського району, Жобрин, і

Олександрія Рівненського району, селищі Степань Сарненського району та містах Березне і Острог. На 6 родовищах: Жобринське (ділянка Жобринська та Водограйна), Маломидське, Острозьке, Острозьке-1 та Степанське здійснюється видобуток та промисловий розлив мінеральних лікувально-столових вод в скляний посуд і поліетиленову тару для внутрішнього застосування.

Радонові мінеральні води зустрічаються поблизу сіл Вири Сарненського та Маринин Березнівського районів. Розвідані запаси радонових вод в м. Корець становлять 280 м³/добу при концентрації 20 нКи/дм³ та використовуються КЗ «Корецька обласна лікарня відновлювального лікування» для лікування опорно-рухової системи.

Гідрологічно Рівненщина знаходиться у районі трьох артезіанських басейнів підземних вод: Волино-Подільського, Прип'ятського та Українського басейну тріщинуватих вод. Прогнозні ресурси підземних вод області оцінюються 1314,9 млн. м³/рік. Затверджені запаси підземних вод – 165,7 млн. м³/рік.

Рівненщина, як і більшість областей західного і північного регіону України, багата на поверхневі води. Територією області протікає 149 річок довжиною понад 10 км, знаходиться 151 озеро, 12 водосховищ, 1546 ставків.

Річки області належать до басейну Прип'яті і живляться, в основному, за рахунок талих снігових вод, у меншій мірі – ґрунтових вод та атмосферних опадів.

Найбільші з них – Стир з притокою Іква, Ствига з притокою Льва, Горинь та її притока Случ. Основний напрямок течії річок області – з півдня на північ – зумовлений загальним зниженням території від Волинського лесового плато до Поліської низовини.

Рівненщина, як і більшість областей західного і північного регіону України, багата на поверхневі води. Територією області протікає 149 річок

довжиною понад 10 км, знаходяться 151 озеро, 12 водосховищ, 1546 ставків. Загальна характеристика водних об'єктів області наведена у табл. 1.3.1.

Таблиця 1.3.1

Загальна характеристика водних об'єктів області [18]

Назва водного об'єкту	Кількість	Примітка
Річки (довжиною понад 10 км), всього	149	загальна довжина річок в межах області 3946 км
в т.ч. великі	1	Прип'ять
середні	6	р. Стир, р. Іква, р. Горинь, р. Случ, р. Ствига, р. Льва
малі	142	–
Озера	151	загальна площа – 30,52 км ² , сумарний об'єм води майже 45,668 млн. м ³
в т. ч. найбільші озера	3	Нобель (4,99 км ²), Біле (4,53 км ²), Острівське (1,12 км ²)
Водосховища	12	загальна площа – 2942,4 га, сумарний об'єм води – 45,319 млн. м ³
в т. ч. найбільші водосховища	2	Хрінницьке на р. Стир (Дубенський район) Млинівське на р. Іква (Дубенський район)
Ставки	1546	Загальна площа 8489,48 га, акумулюють 93,733 млн. м ³ води

Серед річок області одна велика (р. Прип'ять), шість середніх (р. Стир, р. Іква, р. Горинь, р. Случ, р. Ствига, р. Льва) та 142 малі річки.

Річки області належать до басейну правої притоки Дніпра – р. Прип'ять і живляться в основному за рахунок талих, снігових вод, у меншій мірі – ґрунтових вод та атмосферних опадів. Основний напрямок течії рік з півдня на північ зумовлений загальним зниженням у цьому напрямку висотних відміток поверхні.

Флора області нараховує понад 1,6 тисячі видів вищих рослин. У рослинному покриві переважають ліси та інші лісовкриті площі. На Поліссі найбільш поширені соснові та сосново-дубові ліси, на Волинському лесовому плато – здебільшого листяні ліси, а в Малому Поліссі – дубово-соснові ліси з більш багатим, ніж на Поліссі, трав'яним покривом.

Найбільш небезпечними речовинами для рослин, що знаходяться у

забрудненому атмосферному повітрі, є сірчистий ангідрид, фтормісткі сполуки та смог усіх типів. Внаслідок надлишку в повітрі сірчистого ангідриду листя дерев темнішає, зморщується й опадає, а голки хвойних дерев стають спочатку темно-червоними, а потім засихають. Під дією фтору листя і квіти культурних рослин знебарвлюється, укриваються плямами, опадають, рослини гинуть.

Також значної шкоди зеленим насадженням завдають оксид вуглецю, хлор і хлористоводнева кислота, а також вуглеводні, зокрема, бензол, антрацен, бенз(а)пірен. Особливо негативно діють на рослини відпрацьовані гази автотранспорту, що спричиняє масове всихання дерев, чагарників і трав'яної рослинності. Забруднення повітря відпрацьованими газами автомобілів призводить до утворення фотооксидантів (фотохімічних окисників), що є джерелами вторинного забруднення повітря.

Тваринний світ характерний для лісової зони і широко представлений ссавцями, птахами, плазунами, земноводними, круглоротими та рибами.

Поліська зона характеризується великим розмаїттям фауни, серед представників якої зустрічаються і рідкісні у сучасній Україні види хребетних (лось, рись, глухар, тетерук, рябчик).

У лісостеповій зоні області зростає чисельність зайців, лисиць, мишовидних гризунів та землеріїв, проте видовий склад лісової фауни тут значно бідніший, ніж у лісах Полісся (частіше зустрічаються лише білки, лісові куниці, дещо менше – вовки, дикі кабани тощо). Разом з тим, є чимало видів хребетних, які поширені всією територією області, не маючи певних регіональних ареалів. Серед таких представники орнітофауни – водоплавні, болотні та лучні птахи (качки, кулики, перепілки тощо).

Людська діяльність особливо гостро впливає на природні ресурси – підвищення температури повітря, забруднення пластиком вод Світового океану, суші; вирубування лісів для сільськогосподарських цілей, будівництва доріг; вилучення водних ресурсів для промисловості, забруднення шкідливими

викидами повітря, інтенсивне вирощування сільськогосподарських культур, військово-воєнні дії. Будь-яка людська діяльність так чи інакше шкодить природним ареалам життя тварин, птахів, рослин та морських організмів. Вже в минулому столітті поставало питання про збереження біорізноманіття та його захист.

Основою у сфері збереження біорізноманіття стала Конвенція про біологічне різноманіття, яку започаткували в 1992 році під час Всесвітньої конференції глав держав та міністрів довкілля, яка передбачає стале, невиснажливе використання компонентів біологічного різноманіття таким чином і такими темпами, які не приводять у довгостроковій перспективі до вичерпання біологічного різноманіття, тим самим зберігаючи її властивість задовольнити потреби теперішнього і майбутнього поколінь і відповідати її сподіванням.

Згідно даних Всесвітнього фонду дикої природи (WWF) з 1970 року планета втратила понад 60% популяцій ссавців, птахів, риби, рептилій і земноводних. Неменше як 300 видів ссавців повністю зникли через полювання, а в річках та озерах популяції диких видів скоротилися на 83% через використання прісної води в сільському господарстві та будівництві дамб. А відповідно до інформації, яку опублікували у звіті ООН, за наступні 10 років під загрозою зникнення 1 млн. видів тварин та рослин.

Екстенсивне природокористування, нехтування екологічними нормами під час розвитку лісохімічного та агропромислового комплексів, осушення боліт, зарегулювання стоку річок та стихійний розвиток колективного садівництва призвели до зниження природного потенціалу (близько 70% цінних природних комплексів і ландшафтів) України. Результатом став процес деградації генетичного фонду живої природи, який спостерігається майже в усіх регіонах нашої країни. Згідно даних Всесвітнього фонду дикої природи (WWF) з 1970 року планета втратила понад 60% популяцій ссавців, птахів,

риби, рептилій і земноводних. Не менше як 300 видів ссавців повністю зникли через полювання, а в річках та озерах популяції диких видів скоротилися на 83% через використання прісної води в сільському господарстві та будівництві дамб. А відповідно до інформації, яку опублікували у звіті ООН, за наступні 10 років під загрозою зникнення 1 млн. видів тварин та рослин.

На біорізноманіття значно впливає діяльність людини, яка знищує чи істотно змінює еконіші видів організмів (вирубання лісів, насадження монокультур, пожежі, випас, розорювання земель, осушування боліт, зрошування, створення водосховищ, забруднення середовища, фрагментація екосистем транспортними магістралями, забудова території, використання надр і т. ін.) або надмірно використовує цінні види рослин і тварин, не враховуючи їхніх самовідновлювальних можливостей.

Однією із основних причин дії антропогенних факторів на природні комплекси Рівненського природного заповідника є близьке розташування населених пунктів та інших місць, які активно використовуються людьми. В той час, як для більшості території заповідника така дія компенсується охоронною зоною суміжних користувачів (переважно – лісових господарств, прилеглі до заповідника квартали яких мають особливий режим та виконують своєрідну буферну функцію), частина території Грабунського, Більського та Білоозерського ПНДВ такої можливості позбавлена. Зокрема, територія безпосередньо межує із населеними пунктами Грабунь, Більськ, Більська Воля, Рудка, Озірці, звідки відбувається захід місцевих жителів, проникнення свійських і домашніх тварин, шумовий вплив тощо. Ділянкою постійного антропогенного впливу є і зона відпочинку на озері Біле (територія рятувальної станції; землі відокремленого підрозділу «Рівненська АЕС» ДП НАЕК «Енергоатом» з туристичною базою; землі Рафалівського ДЛГ), що також безпосередньо межує з територією Білоозерського ПНДВ Рівненського природного заповідника. На цій території, окрім власне відпочинку населення,

ведеться будівництво землекористувачами (влаштування огорож, пірсів, будиночків, атракціонів) та організація й проведення розважальних заходів. З метою зменшення негативного впливу та запобігання порушенню природних комплексів заповідника територія патрулюється службою охорони заповідника, на межах встановлені інформаційні та попереджувальні знаки, проводяться роз'яснювальні роботи. З метою підвищення екологічної свідомості населення поруч із зоною відпочинку діє еколого-пізнавальна стежка «Білоозерські бори».

Протягом 2021 року на території Рівненського природного заповідника службою державної охорони природно-заповідного фонду було виявлено дев'яносто вісім випадків порушень природоохоронного законодавства з них:

- дев'ять порушень щодо недотримання режиму заповідника (прохід, проїзд сторонніх осіб), відповідно до яких складено дев'ять адміністративних протоколи сума збитків яких становить 19136 грн.;

- два випадки незаконної порубки лісу (Білоозерське, Карасинське ПНДВ) кубомаса яких становить 5,95 м³, сума завданої шкоди 19773 грн., відповідно чого були порушенні кримінальні справи, винні особи притягнуті до відповідальності;

- один випадок Білоозерське ПНДВ самовільне зайняття земельної ділянки, матеріали передані в правоохоронні органи;

- вісімдесят п'ять випадків про незаконний видобуток сирцю бурштину про що було повідомлено на спец лінію «102», в наслідок цих незаконних діянь пошкоджено 3,2 га землі та завдано шкода на суму 250066 грн. (Північне ПНДВ- 2,1 га, Старосільське ПНДВ-1,01 га);

- вилучена одна мисливська рушниця ТОЗ БМ.

У 2021 році на території національного природного парку «Дермансько-Острозький» спеціальних досліджень щодо впливу антропогенних чинників на структурні елементи екомережі не проводилось. Рубки головного користування, санітарні, суцільно-санітарні, лісовідновлювальні й інші види

рубок на землях, які включені до складу національного парку з вилученням та без вилучення у землекористувачів, не проводились.

Біорізноманіття України є її національним багатством, збереження та невиснажливе використання якого визнано одним з пріоритетів державної політики в сфері природокористування, екологічної безпеки та охорони природного довкілля, невід'ємною умовою екологічно збалансованого соціально-економічного розвитку.

Основні напрями збереження біорізноманіття: охорона його *in situ* (у природних угрупованнях) на основі створення заповідних об'єктів і екомереж і невиснажливого використання природних ресурсів; збереження біорізноманіття *ex situ*, тобто збереження видів у ботанічних садах, зоо- та дендропарках і шляхом створення насінневого і генетичного банків. Особливої охорони потребують рідкісні ендемічні, реліктові, диз'юнктивно ареальні та зникаючі види організмів. Основні аспекти збереження та невиснажливого використання біорізноманіття на міжнародному рівні регулюються положеннями Конвенції про біорізноманіття (Convention on Biological Diversity), яку ратифікувала Верховна Рада України 1994, а також іншими міжнародними конвенціями, угодами та програмами, до яких приєдналася Україна, і національним законодавством.

Для вивчення стану природного середовища та його компонентів й збереження наявного різноманіття на території Рівненського природного заповідника щорічно ведуться систематичні спостереження та проводяться окремі наукові дослідження. Зокрема, протягом 2021 року виконано:

- збір й аналіз метеорологічних даних на основі показників портативної метеостанції, а також фенологічних дат на основі спостережень наукових працівників та майстрів лісу з території заповідника;

- з ботанічних досліджень: у 2021 році виявлено та закартовано 41 нове місцезростання 13 видів рослин з Червоної книги України, зібрано 12 гербарних

зразків судинних та 15 пакетів зразків представників несудинних рослин з території заповідника. Продовжено ревізію раритетного фіторізноманіття заповідника, за результатами обстежено 31 локалітетів 20 видів рослин, що занесені до Червоної книги України. Виявлено 78 нових видів рослин у складі заповідника (67 видів грибів, 6 лишайників, 1 представник мохоподібних, 4 види судинних рослин). Флора заповідника складає 1389 вид. Продовжено верифікацію біотопів масивів заповідника, згідно якої виділено 13 біотопів в 133 локаціях (48 кварталів – Карасинського, Більського, Білоозерського, Північного ПНДВ).

- зроблено 48 геоботанічних описів з території заповідника;

- із зоологічних досліджень: проведено серію зимових обліків ссавців, зокрема 2021 році проведено 3 комплексних обліків (по 3 рази для кожного відділення заповідника), в ході яких отримано інформацію про перебування та чисельність 16 видів ссавців. Одночасно з обліками встановлювалися фотопастки для вивчення поширення рисі євразійської (9 шт., протягом року), успішності гніздування підорлика великого (8 фотопасток);

- облік токовищ тетеруків та глушця: виявлено 261 спостережень, де зафіксовано токування тетерука. Обробка анкет на стадії опрацювання;

- проведено облік гніздування журавля сірого – обліковано 331 спостереження виду, дані в процесі обробку та будуть представлені в черговому Літописі природи;

- проведено моніторинг існуючих та пошук нових місць гніздування денних хижих птахів, сови бородатої та лелеки чорного. Загалом у 2021 році обстежено 101 місць гніздування (гнізд, штучних платформ). Дані на стадії опрацювання;

- на території заповідника проведено 4 маршрутних обліки птахів у гніздовий та 7 обліків водоплавних птахів на водоймах у міграційний і поза міграційний період;

- в рамках завдання з вивчення міграції птахів шляхом їх мічення, на території заповідника та його околиць закріплено металевими та кольоровими кільцями 41 птахів 11 видів;

- впродовж 2021 року з території заповідника зібрано близько 3000 фактів спостережень видів тварин, що занесені до Червоної книги України;

- здійснено роботу по ГІС забезпеченні ведення наукових досліджень, а саме створено ГІС шари кадастру раритетного різноманіття, детальних карт масивів, поширення адвентивних видів, поширення пріоритетних видів фауни;

- в рамках міжнародного проекту Західноукраїнського орнітологічного товариства з охорони лелеки чорного в Україні (за сприяння фонду «Сісопія») працівниками заповідника на території Рівненської області здійснено перевірку стану заселення 52 відомих гнізд лелеки чорного та закріплено 25 пташенят;

- працівники заповідника в рамках міжнародного проекту «Полісся – дика природа без кордонів» здійснили роботи, що стосувались обліків куликів на стаціонарах масиву Сира Погоня, обліку баранця великого на півночі Рівненської області, моніторингу успішності гніздування підорлика великого, мічення баранця великого, акустичний моніторинг кажанів на півночі Рівненської області, моніторинг фіторізноманіття на ботанічних трансептах масиву Сира Погоня, розробка пропозицій щодо екомережі Рівненської області;

- в рамках проекту WWF «Euro Large Carnivores» LIFE16 GIE/DE/000661, Рівненський природний заповідник є координатором проведення синхронних обліків рисі євразійської та вовка сірого в Рівненській області. В рамках даних робіт проведено 3 синхронних обліків, де залучено 21 землекористувача на площі близько 200000 га. За результатами обліків виявлено 25 ос. рисі, 20 вовка;

- працівники заповідника долучились до робіт, що стосувались вивчення фонового та раритетного різноманіття природно-заповідного фонду області.

Здійснено часткове обстеження території Нобельського національного

природного парку, проектованого національного природного парку «Пуща Радзивіла», заповідного лісового урочища «Розвилка», ботанічного заказника загальнодержавного значення «Хиноцький».

З метою охорони та збереження природних комплексів заповідника у 2021 році працівниками служби охорони установи було проведено комплекс заходів, зокрема, проведено догляд за мінералізованими смугами та протипожежними розривами в обсязі 290 км (77 км у Білоозерському відділені, 43 км у Більському відділені, 30 км у Грабуньському відділені., 47 км у Карасинському відділені, 30 км у Північному відділені, 63 км. у Старосільському відділені).

Формування екомережі області. Рішенням Рівненської обласної ради від 17 червня 2016 року № 225 затверджено Регіональну схему екологічної мережі Рівненської області (схвалено розпорядженням голови облдержадміністрації від 19 травня 2016 року № 281).

До елементів регіональної екологічної мережі області включені такі основні блоки:

- природні регіони, де зосереджено наявні та плановані природно-заповідні території. Насамперед це регіони:

- Кременецького горбогір'я та прилеглих територій,
- Малого Полісся
- Волинської височини
- Надслучанських дислокацій
- Поліської низовини з унікальними екосистемами боліт та лісових комплексів

- Річкові екосистеми - основні комунікаційні елементи регіональної екологічної мережі, а саме – широтні природні коридори, що забезпечують природні зв'язки зонального характеру:

- Долини Прип'яті (міжнародний);

- Волинської височини (міжнародний);
- Малополіський (Малополісько-Горинський);
- Північноподільський (як складова Галицько-Слобожанського національного екокоридору);
- а також меридіональні природні коридори, просторово обмежені долинами середніх і малих річок:
 - Стиру
 - Горині
 - Ікви
 - Случі та інші, які об'єднують водні та заплавні території – шляхи міграції численних видів рослин і тварин.

На основі цих принципів науково обґрунтована й розроблена система важливіших складових регіональної екомережі – природних ядер та екокоридорів див табл. 1.3.2).

Виділені важливіші ключові території (ядра) – переважно національного та макрорегіонального значення. Ці ядра узгоджені зі структурою Поліського екологічного коридору національної екологічної мережі України. Відповідно, ці ядра визначені на картографічному рівні в системі базових елементів регіональної екологічної мережі.

Таблиця 1.3.2

Складові структурних елементів екологічної мережі, за [18]

№ з/п	Одиниці адміністративно-територіального устрою регіону	Загальна площа, тис. га	Загальна площа екомережі, тис. га	Складові елементи екомережі, тис. га											
				об'єкти ПЗФ	водно-болотні узгоддя*	відкриті заболочені землі	водоохоронні зони	прибережні захисні смуги	ліси та інші відкриті лісові площі	курортні та лікувально-оздоровчі території	рекреаційні території	землі під консервацію	відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом	пасовища, сіножаті	радіоактивно забруднені землі, що не використовуються в господарстві
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
	Рівненська область	2005,1	1895,29	203,	41,5	106,6	404,04	44,46	805,8	0	0	2,89	31,9	254,2	-

До цієї категорії ядер належать:

1. Прип'ять-Стохідське
2. Білоозерсько-Черемське
3. Перебродське
4. Сиропогонське
5. Соминське
6. Надслучанське
7. Дермансько-Острозьке (Бущанське)
8. Демидівське

Також виділені та картографічно візуалізовані важливіші екокоридори національного (у тому числі й міжнародного), міжрегіонального та регіонального рівнів:

1. Любешівсько-Зарічненський
2. Зарічненсько-Дубровицький
3. Соминсько-Перебродський
4. Сиропогонсько-Соминський
5. Сиропогонсько-Олевський
6. Соминсько-Надслучанський
7. Цумансько-Дубровицький
8. Любешівсько-Черемський
9. Черемсько-Білозерсько-Маневицький
10. Цумансько-Надслучанський
11. Дермансько-Горинський
12. Північноподільсько-Кременецький (Гологоро-Кременецький)
13. Малополіський

З них перших три екокоридори регіонального рівня формують Любешівсько-Перебродський екокоридор національної екомережі у складі Поліського екокоридору макрорівня.

Сиропогонсько-Олевський, Любешівсько-Черемський, Черемсько-Білозерсько-Маневицький, Цумансько-Надслучанський, Північноподільсько-Кременецький (Гологоро-Кременецький) та Малополіський екокоридори відіграють міжрегіональне значення.

Крім того, в системі регіональної екомережі Рівненської області виділені річкові екокоридори, які відіграють важливу регіональну й міжрегіональну біокомунікативну роль в системі об'єктів водного та прибережно-водного середовища, об'єднуючи відповідні типи водних, прибережних та евтрофно-болотних типів оселищ:

14. Іквянський
15. Стирський південний
16. Горинський південний
17. Горинський північний
18. Случанський
19. Стирський північний
20. Великогоринський.

Лісові ресурси в області розміщені нерівномірно, в основному зосереджені в її північній частині. У лісовому покриві хвойні породи дерев становлять 65,4 %, м'яколисті – 23,8 %, твердолисті – 10,8%.

Особливу групу хвойних лісів на Рівненщині становлять ялинові ліси (у поліській частині області). У найбільш зволжених місцях зустрічаються сосново-ялинові ліси біломошники, де до ялини та сосни домішується вільха чорна.

Серед специфічних рослинних угруповань області слід згадати своєрідні «крейдянні ліси» (соснові та дубово-соснові асоціації на відслоненнях крейди), фрагменти яких зустрічаються у лісостеповій частині області, а також сусідні з ними рослинні угруповання «наскельних степів» (вишня степова, ковила волосиста, осока низька, люцерна розпростерта та інші).

Старі дуби віком понад 250 років ростуть на площі 54 га в урочищі «Острожчин» Острозького району, на площі 14 га в урочищі «Олександрівка» Дубенського району. Дубові насадження збереглися в урочищі «Нетреба» Рокитнівського району на площі 52 га.

Всього понад 1,6 тис. видів рослин зустрічається на Рівненщині. Вони створюють зелене вбрання лісів, барвисті килими лук і галявин, простори боліт.

Серед рослин є чимало рідкісних, що охороняються законом. 81 вид судинних рослин та грибів області занесено до Червоної книги України. Значну групу серед охоронних рослин становлять види з цікавою біологією – орхідеї та комахоїдні, взяті під охорону в багатьох країнах світу.

Тундрові й тайгові види у флорі України є залишками тих часів, коли північна частина її території була вкрита льодовиком. У флорі Рівненщини близько двох десятків таких видів.

Таблиця 1.3.3

Землі лісогосподарського призначення, складено за [18]

№ з/п	Показники	Одиниця виміру	Кількість
1.	Загальна площа земель лісогосподарського призначення, в тому числі:	тис. га	787,9
1.1	площа земель лісогосподарського призначення державних лісогосподарських підприємств	тис. га	716,7
1.2	площа земель лісогосподарського призначення комунальних ССВК	тис. га	59,4
1.3	площа земель лісогосподарського призначення власників лісів	тис. га	
1.4	площа земель лісогосподарського призначення, що не надана у користування	га	
1.5	площа земель лісогосподарського призначення Міноборони	тис. га	11,8
2.	Площа земель лісогосподарського призначення, що вкрита лісовою рослинністю л/г підприємств ДАЛРУ	тис. га	632,5
3.	Площа лісів у розрахунку на одну особу	га	
4.	Запас деревини у розрахунку на одну особу	м ³	0,69
5.	Лісистість (відношення покритої лісом площі до площі області)	%	36,4

Станом на 1 січня 2022 року загальна площа земель лісового фонду лісогосподарських підприємств сфери підпорядкування Державного агентства

лісових ресурсів України становить 716,7 тис. га, 11,8 тис. га – землі в користуванні Міноборони України. Площа земель лісогосподарського призначення, що вкрита лісовою рослинністю регіону становить 632,5 тис. га, в т.ч. по л/г підприємствам ДАЛРУ становить 632,5 тис. га. Лісистість області становить 36,4%. Відомості про землі лісогосподарського призначення області наведені в табл. 1.3.3.

З метою збереження типових та унікальних природних комплексів з усією сукупністю їх компонентів, в тому числі біологічного та ландшафтного різноманіття створено об'єкти природно-заповідного фонду області. Найбільшими з них є Рівненський природний заповідник, національний природний парк «Дермансько-Острозький» та Нобельський національний природний парк.

Відповідно до 3 видання Червоної книги України на території Рівненського природного заповідника, станом на 01.01.2022 року, зареєстровано 51 вид рослин та 3 види грибів, занесених до Червоної книги. До Європейського червоного списку занесено 20 видів судинних рослин, до Додатку 1 Бернської конвенції – 4 види, регіонально рідкісних – 52 види (Відповідно до «Переліку регіонально рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів рослин на території Рівненської області» занесені до переліку регіонально рідкісних видів рослин Рівненської області від 7 грудня 2018 р. №1229). Стан популяцій більшості видів, віднесених до даного списку, характеризується як стабільний, в заповіднику підтримуються належні умови для їх зростання. Такі види як баранець звичайний, булатка довголиста, любка зеленоквітка, сон широколистий, хамедафна чашкова, шолудивник королівський, щитолісник звичайний мають незначне поширення, проте це пов'язано з невеликим відсотком екотопів, в яких вони зростають, на території заповідника.

У 2021 році працівниками заповідника було виявлено 41 нове

місцезростання 11-ти відомих та 2-х нових видів рослин раритетних видів рослин і грибів. З них *Jurinea pseudocyanoides* внесена до списку Бернської конвенції, *Epipactis helleborine* до додатку CITES, *Drosera rotundifolia* до списку регіонально рідкісних рослин Рівненської області. Всі інші занесені до Червоної книги України.

Рослинний світ заповідника використовується виключно в наукових цілях, здебільшого з метою інвентаризації та обліку чисельності без вилучення з природи.

В складі флори території національного природного парку «Дермансько-Острозький» нараховується 160 видів судинних рослин, 5 видів мохів та 2 види грибів, які підлягають охороні на різних рівнях. Це види, занесені до Додатку № 1 Бернської конвенції (8 видів), до списку CITES (18 видів) та Європейського Червоного списку (2 види) – міжнародний рівень охорони, Червоної книги України (51 вид) – державний рівень та списку рослин, які охороняються у Рівненській області (113 видів) – регіональний рівень.

Зменшення кількості видів, занесених до Червоної книги України, пов'язане з виключенням виду *Carex umbrosa* Host. (осока затінкова), що наводився для території парку за літературними даними. Збільшення кількості видів, що підлягають регіональній охороні, відбулось внаслідок аналізу нових знахідок рослин за 2019-2021 рр.

На території Нобельського національного природного парку зареєстровано 12 видів рослин, які занесено До Червоної книги України . За природоохоронним статусом 1 вид рідкісний, 7 видів – вразливі, 4 види – неоцінені. За категоріями раритетності в межах Рівненської області 2 види дуже рідкісні, 6 видів – рідкісні, 4 види – потенційно вразливі.

Як видно з табл. 1.3.4, рослинний світ національних парків використовується виключно в наукових цілях, здебільшого з метою інвентаризації та обліку чисельності без вилучення з природи.

Таблиця 1.3.4

Види рослин та грибів, які охороняються у 2020 році, складено за [18]

Показники	Рівненський природний заповідник	НПП «Дермансько-Острозький»	Нобельський НПП
Загальна кількість видів рослин та грибів, од.	1389	1112	384
Види рослин та грибів, занесені до Червоної книги України, од.	54	51	12
Види рослин та грибів, занесені до додатків Конвенції про охорону дикої флори і фауни і природних середовищ існування в Європі, од.	4	8	1
Види рослин та грибів, занесені до додатків Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зниження, од.	13	18	1

Загальна площа мисливських угідь області становить - 1млн. 378,3 тис. га. Станом на 1 січня 2022 року в області нараховується 80 користувачів мисливських угідь. Із них:

- 43 громадських організацій – 933,3 тис. га або 67,7%, із них за системою УТМР (із 16-ма районними організаціями УТМР та КП «Мисливець») – 598,5 тис. га що становить 43,4% від загальної площі всіх громадських організацій;

- 37 приватних організацій – 445 тис. га або 32,3 % від усіх мисливських угідь області.

Станом на 01.01.2022 р. в області нараховується 19735 мисливців, з яких близько 9,4 тис. в 2021 році приймали участь в полюванні.

З 2014 року Рівненщина постійно займає перше місце серед інших областей України по загальній кількості добування лімітованих диких копитних тварин. Кожного року спостерігається ріст погонів'я диких копитних тварин: лося, благородного оленя, дикої козулі. Нажаль в зв'язку з африканською чумою свиней в області з погонів'я диких свиней зазнає постійного зменшення в зв'язку з проведення депопуляції. Згідно останнього рішення (у лютому 2021 року) Державної надзвичайної протиепізоотичної комісії при Рівненській облдержадміністрації прийнято необхідність проведення депопуляції диких

свиней по всій території Рівненської області до стабілізації ситуації. Поголів'я диких свиней зменшилося протягом чотирьох років з 6028 голів 2015 року до 477 голів у 2021 році, що складає різницю у 5551 голів, або на 79,1%.

На ведення мисливського господарства користувачами мисливських угідь Рівненщини в 2021 р. було затрачено 26,8 млн. грн.. (2020 р – 22,7 млн. грн.). Незважаючи на те, що в Україні мисливське господарство в теперішній час повністю збиткове, більшість користувачів безповоротно інвестують в мисливську галузь значні кошти.

Низький соціальний рівень населення, часткове безробіття, відчуття безкарності – все це посприяло тому, що ситуація по охороні і збереженню мисливської фауни в 2021-2022 роках стала уже проблемною, особливо у північних районах області. Виявлені порушники правил полювання дуже часто густо залишаються непокараними. Правоохоронні органи в слідчих діях не завжди розкривають справи та закривають кримінальні провадження, що є на користь бракон'єрам.

Серед основних природоохоронних об'єктів області, що займаються відтворенням та охороною рідкісних і зникаючих видів тварин, є Рівненський природний заповідник, національний природний парк «Дермансько-Острозький» та «Нобельський». На території цих заповідних об'єктів охороняється природний комплекс в цілому, в тому числі і його фауністична складова.

Станом на 01.01.2022 року на території Рівненського природного заповідника відмічено 289 видів тварин, що охороняється згідно державного законодавства та 91 міжнародних договорів. Серед них – 103 види із Червоної книги України, 54 – з Європейського червоного списку, 35 – з червоного списку МСОП, 179 – із Додатку 2 Бернської конвенції, 66 – зі списку CITES, 80 – зі списку AEWA, 16 – зі списку EUROBATS, 96 – зі списку CMS.

Список фауни національного природного парку «Дермансько-

Острозький» включає 273 види хребетних та 707 – безхребетних тварин, 33 найпростіших. Серед фауни НПП охороняється 256 видів, зокрема до Червоної книги України занесено 68 видів, до Європейського Червоного списку – 40 видів, до додатків 2 та 3 Бернської конвенції – 236 видів, Вашингтонською конвенцією охороняється 29 видів, Бонською конвенцією – 90 видів, до Червоної книги МСОП (IUSN) занесено 30 видів тварин.

На території Нобельського національного природного парку охороняється (попередньо досліджені) 229 видів тварин. У списку загальна кількість видів тварин, занесених до Червоної книги України 35 видів. Кількість видів тварин, занесених до додатків до Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (CITES) – 13 видів. Кількість видів тварин, занесених до додатків до Конвенції про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (Бернська конвенція) – 101 вид.

Тваринний світ на території заповідних об'єктів використовується виключно в наукових цілях, здебільшого з метою інвентаризації та обліку чисельності фауни без нанесення шкоди тваринам.

Таким чином, Рівненська область дивує своїми природними об'єктами, однак регіон не достатньо освоєний з точки зору рекреації та туризму. Тут поєдналися природа, пам'ятки історії, культури, архітектури, що є атракційним аспектом для рекреантів і туристів. При створенні туристичної інфраструктури, відкритті нових туристичних маршрутів та загалом розвитку рекреації та туризму, зокрема, екологічного, дана інформація стане у нагоді, а наведена характеристика рекреаційних об'єктів варта уваги туристів.

У наступному розділі буде проаналізована оцінка розвитку туристичної діяльності у Рівненському регіоні.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПІСЛЯВОЄННОГО РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО (ЗЕЛЕНОГО) У РІВНЕНСЬКОМУ РЕГІОНІ

2.1. Організація туристичної діяльності в регіоні

У 2014-2019 роках в області здійснено комплекс заходів з розвитку туризму, становлення місцевого туристичного продукту та формування позитивного туристичного іміджу Рівненщини. Саме Рівненський регіон одним із перших в Україні розпочав впровадження світової практики розвитку Зелених шляхів (Greenways).

Досягнення Рівненщини – ефективний процес стратегічного планування, який завершився прийняттям єдиної в Україні Стратегії розвитку туризму Зеленого шляху «Медове коло» на 2018-2022 роки. Цей документ – дорожня карта для Березнівського, Гощанського, Костопільського, Корецького та Рівненського районів, і стане частиною європейської мережі Зелених шляхів.

Розпочато роботу із розвитку мережі туристичних маршрутів – працює експертна комісія з проведення маркування та знакування туристичних маршрутів області, промарковано 5 маршрутів загальною протяжністю понад 400 км: «Поліська січ», «Велика пригода у національному природному парку Дермансько-Острозький», «Валерина стежка», «Горинський берег», «Велопарк «Ремельський».

Для забезпечення екологічного збалансованого розвитку, збереження популяцій видів рослин і тварин в області створена та існує мережа природно-заповідного фонду, до якої станом на 01.01.2022 року віднесено 320 територій та об'єктів загальною площею 203,9 тис. га, що складає 10,15 % від загальної площі області, в тому числі 28 об'єктів загальнодержавного значення площею 90,27 тис. га та 292 об'єкти місцевого значення площею 113,68 тис. га.

Найбільш визначні об'єкти природно-заповідного фонду області:

Рівненський природний заповідник загальною площею 42,3 тис. га – є найбільшим в Україні і складається з чотирьох масивів, розташованих на території Володимирецького, Дубровицького, Рокитнівського, Сарненського районів. До складу заповідника входять найкрасивіші озера українського Полісся – Сомине та Біле та водно-болотні угіддя міжнародного значення «Переброди», «Сира Погоня», «Сомине», «Біле озеро та Коза-Березина». На території Рівненського природного заповідника охороняється весь природний комплекс з усім його біорізноманіттям, в тому числі і флористичною складовою.

Національний природний парк «Дермансько-Острозький», площею 5448,3 га знаходиться на території Острозького та Здолбунівського районів, займає вузьку частину Малого Полісся, затиснуту між Мізоцьким кряжем та Кременецькою височиною. Парк створений з метою збереження цінних природних територій та історико-культурних комплексів і об'єктів; створення умов для організованого туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності в природних умовах з додержанням режиму охорони заповідних природних комплексів та об'єктів.

Нобельський національний природний парк загальною площею 25,3 тис. га знаходиться на території Зарічненського району, до складу парку входять типові та унікальні природні комплекси Західного Полісся, які мають природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню та естетичну цінність.

Три регіональні ландшафтні парки:

«Прип'ять-Стохід», площею 21,6 тис. га, знаходиться на території Зарічненського району, представляє один з унікальних природних комплексів як в Україні, так і у Східній Європі, адже тут зливаючись річки Прип'ять та Стохід нагадують дельту Дунаю.

«Надслучанський», площею 17,2 тис. га, знаходиться на території

Березнівського району, з унікальними краєвидами «надслучанської Швейцарії».

«Дермансько-Мостівський», площею 19,8 тис. га, знаходиться на території Здолбунівського району. Створення парку дозволило при збереженні традиційного господарювання одночасно розвивати нові види діяльності – рекреацію та туризм, а також сприяти збереженню унікальних типових природних комплексів, історично-культурних пам'яток старовинного Дерманя та інших населених пунктів.

Державний дендрологічний парк Березнівського лісового коледжу, площею 29,5 га в м. Березне, де зростає 750 видів рослин, з них 18 видів занесено до Червоної книги України. Окрім характерних для цієї зони рослин, тут ростуть екзотичні представники Далекого Сходу, Сибіру, Криму, Кавказу, Середньої Азії, Америки, Японії і Китаю.

Рівненський зоологічний парк, площею 11,6 га в м. Рівне – є особливим природним комплексом в системі міста, що поєднує в собі природне середовище і штучні споруди та служить для утримання різних видів тварин в умовах неволі.

Основними завданнями, які постають перед зоопарком, є утримання та демонстрація живих представників дикої фауни, освітня та виховна робота, збереження і розведення рідкісних, зникаючих видів тварин, науково-дослідницька робота з вивчення біології диких тварин. В зоопарку утримується 175 видів тварин, з яких 10 видів занесені до Червоної книги України.

Структура та динаміка природоохоронних об'єктів (загально державного та місцевого значення) наведені в додатку Б.1.

На території Рівненського природного заповідника розташовані 4 водно-болотних угіддя (ВБУ) міжнародного значення: «Торфово-болотний масив Переброди», «Болотний масив Сира Погоня», «Болотний масив Сомине» та «Біле озеро та Коза-Бережина».

Смарагдова мережа є мережею територій спеціального інтересу щодо їх

збереження, визначених Бернською конвенцією, і представляє аналог мережі Natura 2000, існуючої в Європейському союзі, в країнах, що не є його членами. Основною вимогою до об'єктів Смарагдової мережі є наявність видів, перелічених в Бернській конвенції та резолюціях 4 і 6 Постійного комітету конвенції.

Рівненський природний заповідник є важливою складовою екомережі області – є найбільшим природним заповідником України та єдиним заповідником Рівненщини, входить до Смарагдової мережі України (UA 0000023), всі чотири масиви заповідника є водно-болотними угіддями міжнародного значення (Рамсарські угіддя) – UA-2274 «Болотний масив Сира Погоня», UA-2275 «Болотний масив Сомине», UA-2281 «Біле озеро та болото Коза-Березина» та UA-1402 «Торфово-болотний масив Переброди», останній з яких є складовою транскордонного Рамсарського угіддя «Болота Ольман та Переброд»; на території заповідника розташоване одне ІВА-угіддя (територія міжнародного значення, важлива для птахів) – UA 008 «Болото Сира Погоня».

Національний природний парк «Дермансько-Острозький» є об'єктом Смарагдової мережі за № UA0000102 Dermansko-Ostrozkyi NNP.

Національний природний парк «Дермансько-Острозький» має значний потенціал та сприятливі природні умови для здійснення рекреаційної діяльності, а саме: високий показник заліснення, добре розвинена річкова мережа, існує велика кількість джерел та штучних водойм. Розташування парку в межах двох геоморфологічних утворень – Малополіської денудаційної рівнини та Мізоцького кряжу Волинської височини, зумовлює різноманітність рельєфу досліджуваної території, що виступає позитивним фактором для приваблення рекреантів. Тут є всі групи ландшафтів – закриті простори з малою оглядовістю, напіввідкриті простори з середньою оглядовістю і відкриті простори з великою оглядовістю. Біокліматичні ресурси парку створюють позитивні умови для розвитку та проведення рекреаційної діяльності в теплий і

холодний період року. Це повинно дати поштовх для розвитку у відповідних зонах національного парку пізнавального, лікувально-оздоровчого та спортивно-оздоровчого туризму. За результатами досліджень, коефіцієнт атрактивності природних туристично-рекреаційних ресурсів становить 0,62 – територія парку характеризується високою привабливістю природних рекреаційно-туристичних ресурсів.

На території національного природного парку розроблено 2 екологічні стежки і 2 туристичні маршрути, а також маршрут релігійного паломництва, що частково проходить територією національного природного парку «Дермансько-Острозький».

Екологічна стежка «Від Волині до Поділля». Відвідувачі мають змогу ознайомитись із особливостями трьох фізико-географічних областей – Волинської височини, Малого Полісся та Подільської височини, які змінюють одна одну на відносно невеликому проміжку екостежки. Характер маршруту – лінійний, протяжність – 5,5 км, спосіб пересування – піший, тривалість проходження – 3 години.

Орнітологічна екологічна стежка «Заплавою річки Збитинки». Основна мета – ознайомлення з різноманітністю орнітофауни національного парку. Характер маршруту – лінійний, тип маршруту – пізнавально-туристичний, протяжність – 3 км, спосіб пересування – піший, має 7 зупинок, тривалість проходження – 2 години. Маршрут промаркований, облаштований, також регулярно здійснюється його впорядкування.

Туристичний маршрут «Заплавою річки Збитинка». Основною метою є ознайомлення з природними комплексами, флорою та фауною Малого Полісся, історико-культурною спадщиною регіону. Характер маршруту – лінійний, протяжність – 38 км, спосіб пересування – піший, тривалість проходження – 2 дні.

Туристичний маршрут «Велика пригода». Відвідувачі зможуть

ознайомитися з унікальними історичними місцями та подіями Рівненщини, з природними особливостями Малого Полісся, Мізоцького кряжу та Кременецьких гір. Характер маршруту – кільцевий, протяжність – 65 км, спосіб пересування – велосипедом або пішки, тривалість – 1-3 дні.

Регулярно проводяться тематичні тури та екскурсії на території національного природного парку «Дермансько-Острозький» на зазначених об'єктах. Протягом року співробітниками парку було проведено 25 екскурсій загальною кількістю 371 учасник.

Оцінка впливу туристів на природні комплекси не здійснювалась, проте цей вплив є незначним, оскільки туристична інфраструктура парку не розвивається в зв'язку з ситуацією з передачею земель.

12 липня 2021 року в с. Буца Рівненського району, з метою збереження та популяризації українських народних традицій, культурної спадщини, формування екологічного світогляду та залучення до охорони довкілля, сприяння розвитку туризму, промоції рекреаційного потенціалу Рівненської області, спільно із відділом освіти, культури і туризму, молоді та спорту Мізоцької селищної ради організовано та проведено етно-екофестиваль «Буца Папороть».

На території національного природного парку «Дермансько-Острозький» розпочалися підготовчі роботи по облаштуванню нової екологічної стежки в заповідному урочищі «Вільхава». Здійснено роботи по благоустрою екологічної стежки: прокладено та промарковано маршрут, розроблено та виготовлено 3 інформаційні стенди.

Оновлено маркування, виготовлено 3 стенди та проведено роботи з розчистки захаращень на екологічній стежці «Від Волині до Поділля».

Рівненська область володіє: 1088 пам'ятками археології (національного значення – 20), 1761 історична пам'ятка, 352 архітектурні пам'ятки та містобудування (національного значення – 109), є 84 пам'ятки

монументального мистецтва.

Пам'яткою садово-паркового мистецтва площею майже 30 га і улюбленим місцем відпочинку рівненців є парк ім. Т.Шевченка. Він приваблює своїми затишними алеями, природними і людськими творами. В парку концертні, спортивні та дитячі майданчики, затишні кафе.

У 2018 році Рівненську область відвідали 807 тис. туристів, з них 24,2 тисячі – іноземці. Туристичний збір в сумі склав 355 тис. грн. (див. рис. 2.1.1).

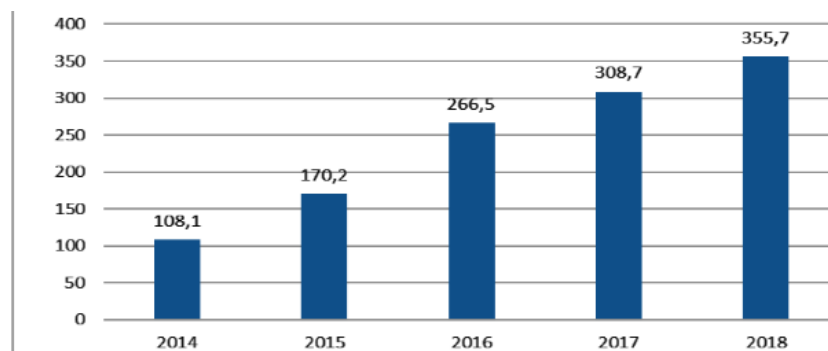

Рис. 2.1.1 Динаміка суми туристичного збору, тис. грн., [9, 52]

В області ведеться системна робота стосовно підвищення туристичної атрактивності регіону. Однак, туристична інфраструктура регіону потребує вдосконалення.

Сьогодні в області зареєстровано 56 суб'єктів туристичної діяльності, серед них 10 туроператорів. За результатами державної статистичної звітності спостерігається позитивна динаміка показників роботи туристичних підприємств. Так, обсяг наданих туристичних послуг протягом 2020 року становить понад 5,5 млн. грн., що на чверть перевищує відповідний показник минулого року, до бюджету туристичними підприємствами сплачено 353,4 тис. грн.

На виконання заходів регіональної програми створено бази даних, зокрема, про санаторно-оздоровчі заклади, розміщення закладів громадського харчування. Особливо актуальним для Рівненської області є розвиток

сільського туризму. Для цього є і природні і людські ресурси. Крім того, сільський туризм дає можливість розв'язати низку проблем соціально-економічного розвитку села, створити нові робочі місця, особливо для жінок, стимулювати розвиток сфери послуг – розважальних, транспортних, торгівлі, служби побуту, зв'язку. Розширюються можливості реалізації продукції особистого підсобного господарства. Виникає потреба в сувенірній продукції, що сприяє розвитку та збереженню народних ремесел і промислів. Управлінням культури і туризму і курортів в районах області разом із співробітниками Кластеру сільського туризму „Оберіг” (Хмельниччина) здійснено навчальні тренінги „Сільський туризм – нові можливості для подолання безробіття в сільській місцевості”. У результаті, уже в 2020 році в регіоні послуги сільського туризму надають 90 власників агроосель. Здійснюються роботи зі створення садиби „Ремісничий екохутір „Плугаки” в с.Дермань-1 Здолбунівського району. Це один з перших реальних проєктів „живої” музейної садиби в Україні.

З метою популяризації туризму на Рівненщині, обласна державна адміністрація спільно з пресою проводила акцію “Сім чудес Рівненщини”, результатами якої є наступний розподіл місць:

- 1.Вузькоколійна залізниця“Антонівка-Зарічне”.
- 2.Тараканівський форт (Дубенський район).
- 3.Історико-культурний комплекс м. Острога.
- 4.Заповідник“Поле Берестецької битви” (с. Пляшева Радивилівського району).
- 5.Свято-Троїцький жіночий монастир (м. Корець).
- 6.Замок князів Любомирських (м. Дубно).
- 7.Свято-Троїцький чоловічий монастир (с. Межиріч Острозького району).

Вагомим досягненням у галузі стала практика надання кредитів власникам агросадиб. Ще із 2008 р. така діяльність з метою сприяння розвитку сільському туризму, фактично залишається єдиним прикладом підтримки виду

туристичної діяльності в масштабах України. Термін кредитування встановлений у 10 років зі ставкою 2% річних.

Таблиця 2.1.1

Кількість туристів, обслужених туроператорами та турагентами, за видами туризму у Рівненській області в 2000-2019 роках, складено за [9, 67]

Роки	Кількість туристів, обслужених туроператорами та турагентами	Відношення до попереднього року, %	У тому числі (осіб)		
			в'їзні (іноземні туристи)	виїзні туристи	внутрішні туристи
2000	30243	-	2040	2791	25412
2001	32781	108,4	2117	3351	27313
2002	39442	120,3	3352	4312	31778
2003	41940	106,3	2241	5663	34036
2004	46849	111,7	2999	5723	38127
2005	50413	107,6	3108	5565	41740
2006	55318	109,7	3528	8206	43584
2007	57780	104,5	3685	10752	43343
2008	58383	101,0	2600	8154	47629
2009	44090	75,5	1221	5560	37309
2010	39702	90,0	1341	6455	31906
2011	9490	23,9	65	5065	4360
2012	13473	142,0	6	7773	5694
2013	13545	100,5	5	8311	5229
2014	8936	66,0	-	7502	1434
2015	6640	74,3	1	5403	1236
2016	9022	135,9	-	7572	1450
2017	11168	123,8	-	9833	1335
2018	22027	197,2	-	20347	1680
2019	31425	142,7	-	28737	2688
2020	19269	61,3	3	17976	1290

Сьогодні в області зареєстровано 56 суб'єктів туристичної діяльності, серед них 10 тур-операторів. Проте дані статистичної звітності свідчать про зменшення кількості туристів обслужених суб'єктами туристичної діяльності області в 2009 році, в тому числі, іноземних туристів, туристів, які виїжджали за межі області та за кордон, внутрішніх туристів (табл. 2.1.1).

Як свідчать дані Державної служби статистики України за 2019 рік (табл. 2.1.1) у Рівненську область прибуло всього 31425 туристів, що не може не

радувати, адже в порівнянні із 2015 роком – це майже вп'ятеро більше. Щодо виїзних туристів, то їхня кількість також збільшилася. У 2017 році ця кількість склала 9833 особи, а в 2019 році – 28737, що більше майже в три рази. Внутрішніх туристів також побільшало порівняно із 2017 роком, адже у 2018 році їх стало 1680 осіб, а було у попередньому році – 1335 туристи. Із Рівненщини виїхало 28737 осіб за кордон із метою подорожі за 2019 рік. У порівнянні із 2017 роком у 2019 році внутрішніх туристів стало удвічі більше (рис. 2.1.1).

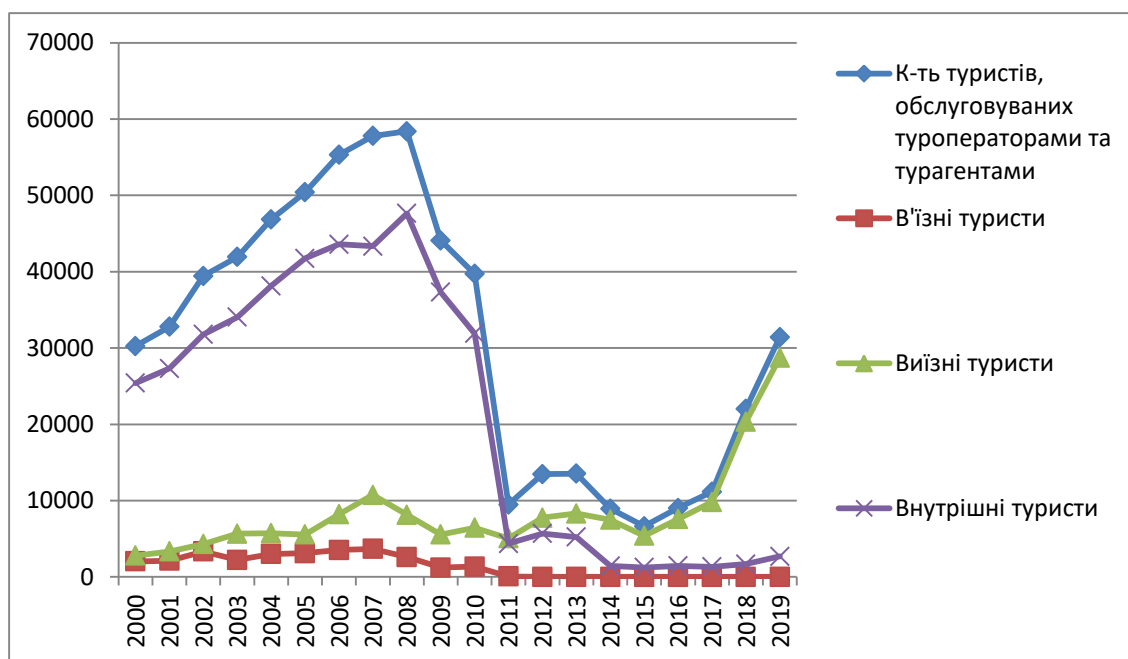

Рис. 2.1.1. Динаміка чисельності туристів, які обслуговувалися туристичними фірмами за видами туризму, Рівненська область, [9, 67]

Істотно змінилася чисельність туристів порівняно 2010 та 2011 роках за всіма показниками. Туристів, які обслуговувалися туристичними агенціями найбільше зафіксовано у 2008 році. Варто відзначити зростання кількості туристів різних категорій порівняно з 2017 та 2018 роками. Зараз є певна динаміка зростання кількості туристів в Рівненській області. Частка іноземців у загальній кількості туристів в області не значна, і становить лише 3%.

За результатами останніх років в регіоні збільшилася питома вага внутрішніх туристів. Внутрішні туристичні потоки, зокрема, у 2010 році становили 75%, у 2011 році – 82%, у 2012 році – 85%. Але починаючи з 2014 р. питома вага внутрішніх туристів різко зменшилася і становила в межах 16-18% у 2014-2015 рр. і менше 10% у 2018-2020 рр. (див рис.2.1.2 та 2.1.3).

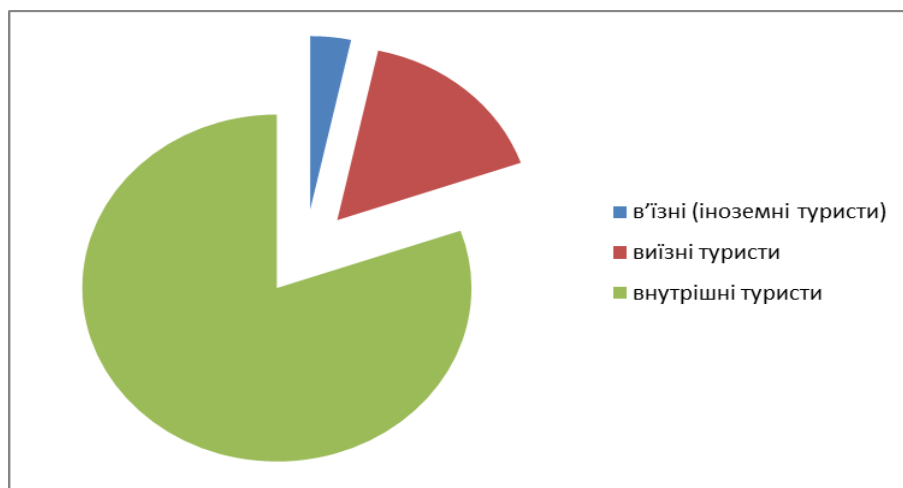

Рис. 2.1.2 Туристичні потоки Рівненщини до 2014 р, складено автором за [67]

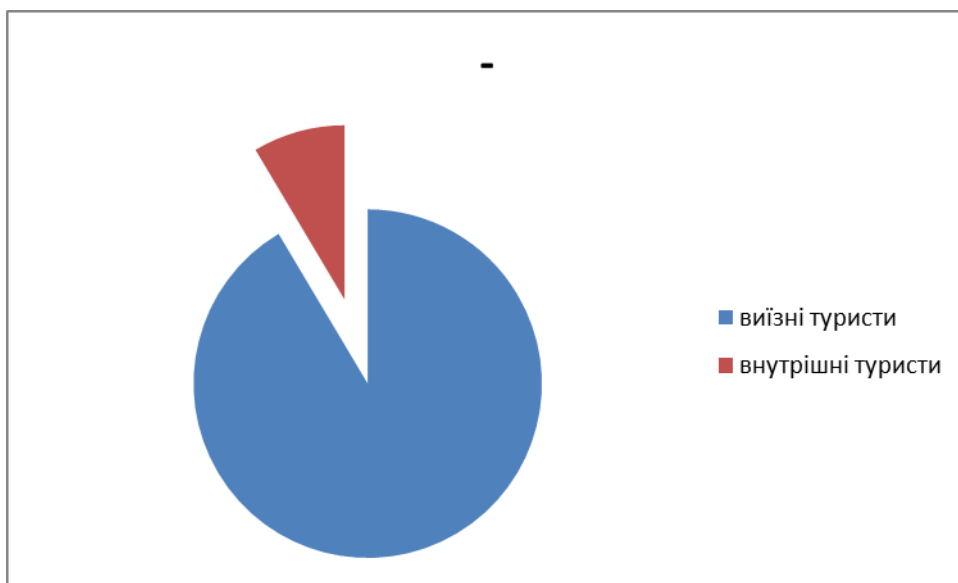

Рис. 2.1.3 Туристичні потоки Рівненщини до 2018-2010 рр., складено автором за [68]

Серед загальної кількості внутрішніх туристів в Україні на Рівненську область припадає всього 3,5%. В той час як, аналогічний показник для Київської області складає 0,34%, Житомирської – 0,55%, а Тернопільської –

0,9% (див. рис. 2.1.4).

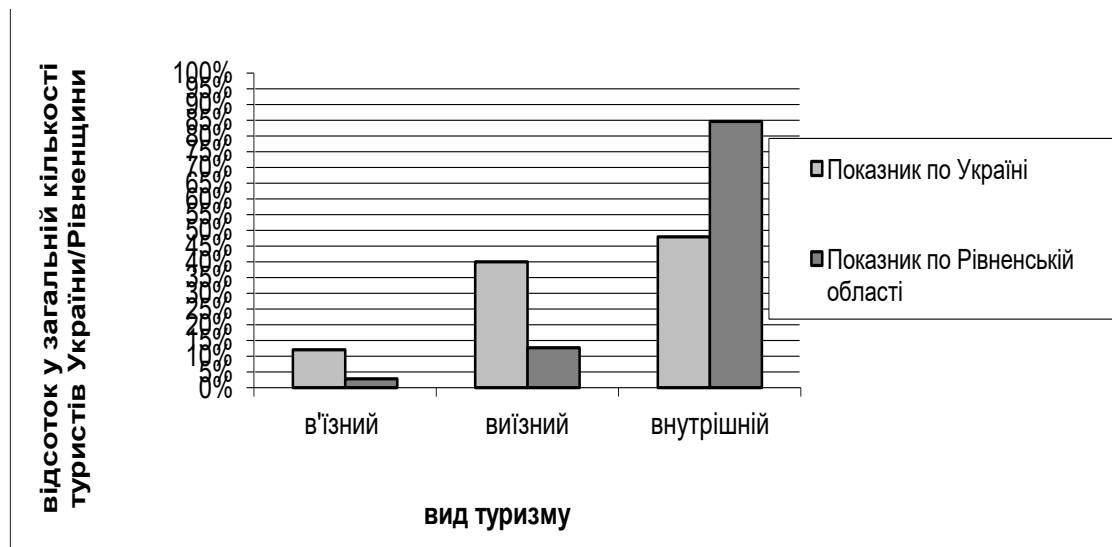

Рис. 2.1.4 Структура туристичних потоків України та Рівненської області, складено автором за [13]

У 2022 р. Рівненська область робила ставку на веломаршрути, екологічні стежки та городища [72]. Робились акценти на розвиток зеленого туризму, розроблення і маркування туристичних маршрутів, створення відпочинкових зон навколо міст, планування проведення фестивалів із промоцією культурної та гастрономічної спадщини. Все першочергово орієнтовано на внутрішній туризм, оскільки великого потоку іноземних туристів не очікувалось.

До обласного реєстру вже внесено 12 туристичних маршрутів Рівненщини. Це, зокрема, «Міста Погориння», які об'єднують давньоруські городища. Більшість із них – пам'ятки археології, проте сьогодні вони потерпають від людської діяльності, а тому потребують захисту та збереження.

Також у реєстрі – екокультурний туристичний маршрут «Поліська Січ». Він проходить другорядними дорогами та екостежками Рівненщини. «Поліська Січ» містить шість маршрутів різного рівня складності та призначений, насамперед, для велолюбителів із різних куточків України. Це замки та костели, музейні комплекси, пам'ятки археології та природи.

Натомість веломаршрут «Стежками пам'яті УПА» пропонує відвідати місця пам'яті повстанців на теренах Демидівської територіальної громади. Дорога прокладена через 7 населених пунктів та 7 пам'ятних місць, пов'язаних із національно-визвольним рухом.

Рівненщина в останні роки активно просуває свій туристичний продукт. Так, серед минулорічних особливостей туристичного сезону – відкриття маршруту «На обороні земель Волинських», кілька нових мандрівок для велосипедного туризму, бурштинове сафарі на квадроциклах, туристична подорож до «Бурштинових копалень» – музею просто неба, де туристи можуть подивитися на процес видобування бурштину.

До пріоритетних завдань належить розвиток сучасної туристично-інформаційної інфраструктури та індустрії гостинності Рівненщини.

Проте, останнім часом жителі Рівненщини все частіше віддають перевагу відпочинку у рідних краях. Найбільш привабливим стає екологічний зелений туризм, бо ця земля має унікальну природу, багату й цікаву культуру й історію.

Далі буде аналіз особливостей розвитку туристичної інфраструктури в регіоні.

2.2. Особливості розвитку туристичної інфраструктури в регіоні

У регіоні реалізується Стратегія розвитку Рівненської області. У документі визначено три стратегічні цілі: розвиток економічного потенціалу, розвиток сільських територій та розвиток людського капіталу. Всі вони пов'язані з розвитком туристичної галузі. Крім того, окремо виділена операційна ціль "1.3. Розвиток внутрішнього туризму", в рамках якої передбачається реалізація трьох завдань: розвиток туристичних об'єктів,

продуктів та мереж; туристична промоція області; покращення стану рекреаційних зон.

Розроблення Стратегії розвитку туризму Зеленого шляху "Медове коло" здійснено на основі аудиту та аналізу вибраної території за принципом функціонування дестинацій: наявності ресурсів для туристичного розвитку, доступності і комунікацій, інфраструктури, управлінського та кадрового потенціалу.

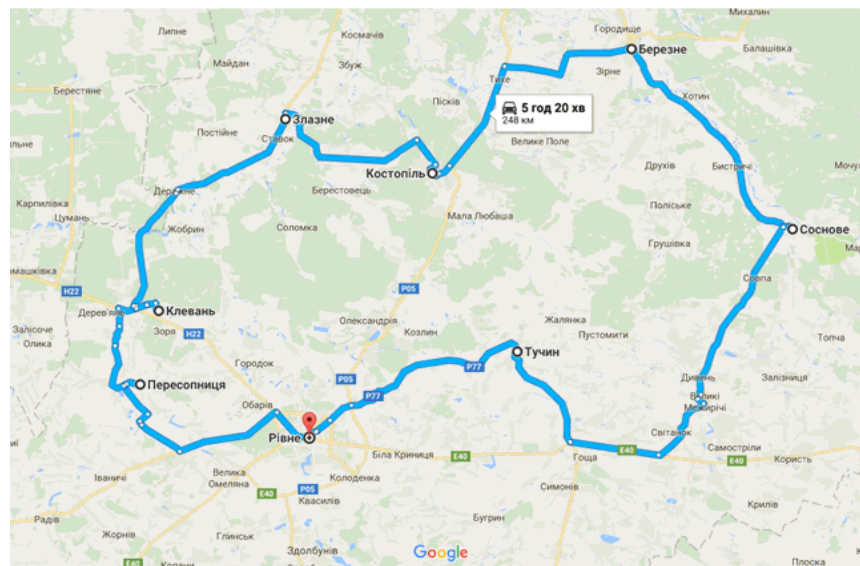

Рис. 2.2.1 Зелений шлях "Медове коло", за [46]

Основне кільце шляху становить понад 250 кілометрів та передбачає мережу локальних маршрутів (див. рис. 2.2.1).

Зелений шлях "Медове коло" має свої географічні межі, які знаходяться у п'яти адміністративних районах Рівненської області: Березнівського, Гощанського, Костопільського, Корецького та Рівненського. У Стратегії цю територію визначено терміном "дестинація". Основними точками (населеними пунктами) планованого туристичного Зеленого шляху "Медове коло" є: Рівне, Пересопниця, Клевань, Олександрія, Деражне, Злазне, Базальтове, Березне, Хотин, Бистричі, Соснове, Великі Межирічі, Гоща, Тучин, Гориньград.

Для розвитку туризму, особливо зеленого, екологічного та сільського,

першочерговим є позитивний екологічний стан території. При плануванні розвитку нових туристичних дестинацій, шляхів і маршрутів цей фактор є важливим не тільки через мотивацію до подорожі, але й з точки зору безпеки життя і здоров'я.

В області забезпечення населення питною водою здійснюється виключно із джерел підземних водоносних горизонтів. На всіх майданчиках централізованого водопостачання проводиться водопідготовка перед подачею в мережу (знезалізнення, знезараження).

Метою Регіональної програми розвитку природно-заповідного фонду та формування регіональної екологічної мережі Рівненської області є розроблення заходів щодо упорядкування, розширення існуючих та створення нових заповідних об'єктів для забезпечення збереження типового і унікального ландшафтного та біологічного різноманіття екологічної мережі області. В її основі – створення єдиної системи природоохоронних територій, де передбачається проведення системних заходів зі збереження і відтворення природних ресурсів. Програма розроблена з урахуванням вимог до формування Всеєвропейської екологічної мережі як єдиної просторової системи територій країн Європи з природним або частково зміненим станом ландшафту.

Транспортний комплекс – один із найважливіших елементів інфраструктури Рівненської області, який включає автомобільний, залізничний, повітряний транспорт та міський електротранспорт. Рівненська область має вдале територіально-географічне розташування із значним транзитним потенціалом. Територію області перетинають транспортні коридори:

Критський транспортний коридор № 3 (Краківець - Львів - Рівне - Житомир - Київ);

Критський транспортний коридор № 5 (Косини - Чоп - Стрий - Львів - Рівне - Сарни - Мінськ);

Європа - Азія (Краківець - Львів - Рівне - Житомир - Київ - Полтава -

Харків - Дебальцеве - Ізварине);

Балтійське море - Чорне море (Ягодин - Ковель - Луцьк - Тернопіль - Хмельницький - Вінниця - Умань - порти Чорного моря).

Мережа автомобільних доріг загального користування Рівненської області станом на 01.01.2022 становить 5143,2 км, в тому числі з твердим покриттям 5072,7 км (або 98,6%), із них: дороги державного значення – 2000,9 км; дороги місцевого значення – 3076,5 км.

Найбільш важливими для економіки області є магістральні дороги М06 Е40 (Львів - Рівне - Житомир - Київ) - складова транспортного коридору Європа - Азія та Критського транспортного коридору № 3, М07 Е373 (Київ - Ковель - Ягодин), М19 Е85 (Доманове - Ковель - Чернівці - Мамалига) - складова транспортного коридору Балтійське море - Чорне море; національна автомобільна дорога Н22 (Устилуг - Луцьк - Рівне); регіональні автомагістралі Р05 (Городище - Рівне - Старокостянтинів) та Р76 (КПП "Прикладники" - Зарічне - Дубровиця).

За рахунок приватних інвесторів уздовж зазначених магістралей протягом останніх двох років побудовано значну кількість об'єктів дорожнього сервісу і туристично-рекреаційної інфраструктури (станції технічного обслуговування автомобілів, автозаправні станції, мотелі, готелі). Це дозволило суттєво розвинути транспортний та туристичний потенціал області.

Дороги місцевого значення побудовані в основному у 1960 - 1980 роках і лише 26 відсотків з них мають капітальний тип покриття. Стан доріг погіршується внаслідок складних погодних умов осінньо-зимового періоду, недофінансування дорожнього господарства та несвоєчасного проведення ремонтних робіт.

Автомобільний транспорт. Автомобільний транспорт відіграє провідну роль у забезпеченні вантажних і пасажирських перевезень. В області удосконалюється мережа приміських та міжміських внутрішньообласних

автобусних маршрутів загального користування, наявна розвинена мережа автостанцій.

Автобусна маршрутна мережа області нараховує 90 міських, 452 приміські та 68 міжміських маршрутів. Для обслуговування внутрішньообласних маршрутів задіяні 952 одиниці транспортних засобів.

Регулярним автобусним сполученням охоплено 98,3 відсотка сільських населених пунктів, що є одним із кращих показників серед регіонів держави.

Залізничний транспорт. Залізничний транспорт забезпечує вантажні та пасажирські перевезення у дальньому сполученні. Експлуатаційна довжина залізничних колій у межах Рівненської області становить 351,3 кілометра, з них електрифіковано 120,9 кілометра (34 відсотки загальної довжини).

В області найбільш технічно обладнаними є двоколійні електрифіковані лінії на ділянках Красне - Здолбунів - Рівне - Клевань, на які припадає переважна частина вантажообігу та пасажирських перевезень. Територією області проходять двоколійні електрифіковані залізничні лінії з інтенсивним рухом поїздів: Чоп - Львів - Рівне. Найбільшого навантаження транспортними потоками зазнає залізнична ділянка Здолбунів - Красне, яка працює на межі пропускної спроможності. Одноколійні залізничні лінії, розташовані на ділянках Рівне - Сарни, Сарни – Рокитне - Волинське, Сарни - Удрицьк, навантажені транспортними вантажними потоками, забезпечують транспортні зв'язки області із прилеглими областями. Найбільшим є навантаження залізничної ділянки Сарни – Рокитне - Волинське.

На території Рівненської області функціонує найдовша у Європі вузькоколійна залізниця Антонівка - Зарічне загальною довжиною 105,8 кілометра, яка проходить територією Володимирецького і Зарічненського районів, де проживає понад 90 тис. осіб.

В області реалізується проект у сфері туризму "Поліський трамвай". У рамках цього проекту створено нові цікаві об'єкти туристичної інфраструктури,

що сприяє підвищенню попиту на послуги залізниці. Разом з тим, існування цієї унікальної атракції є під загрозою. Неодноразово ініціювалося її закриття як нерентабельного інфраструктурного об'єкта.

Повітряний транспорт. В області функціонує обласне комунальне підприємство "Міжнародний аеропорт Рівне", що є складним авіатехнічним комплексом, призначеним для приймання, обслуговування та відправлення повітряних суден, забезпечення пасажирських та вантажних авіаційних перевезень. Аеропорт розміщений у північно-західній частині України на перетині міжнародних повітряних та автомобільних шляхів, у безпосередній близькості до транспортної розв'язки Київ - Варшава - Чоп, поблизу двох залізничних вузлів. Враховуючи географічні та технічні дані, перспективою обласного комунального підприємства "Міжнародний аеропорт Рівне" є створення вантажного транспортного вузла з використанням усіх видів транспорту.

Аеропорт Рівне має статус міжнародного, що підтверджено відповідними сертифікатами, а також входить до переліку пунктів пропуску на митному кордоні підакцизних товарів. Хоча регулярних рейсів на цей час немає, періодичними є чартерні рейси. В перспективі розглядається налагодження регулярних міжнародних пасажирських, а також внутрішніх рейсів.

В області функціонують п'ять пунктів пропуску (контролю) автомобільного, залізничного та авіаційного сполучення через державний кордон України:

- міжнародний пункт пропуску для залізничного сполучення на станції "Удрицьк";
- міжнародний пункт контролю для залізничного сполучення на станції "Сарни";
- міжнародний пункт пропуску для автомобільного сполучення "Городище";

- міждержавний пункт пропуску для автомобільного сполучення "Прикладники";
- міжнародний пункт пропуску для повітряного сполучення "Рівне".

Міжнародний залізничний пункт пропуску "Удрицьк", Міждержавний автомобільний пункт пропуску "Прикладники" (працює за тимчасовою схемою з 1992 року) та Міжнародний автомобільний пункт пропуску "Городище" (введений в експлуатацію за постійною схемою в 2001 році) не відповідають вимогам, що ставляться до пунктів пропуску такої категорії.

Доступність магістрального та інших видів сполучення безпосередньо впливає на ступінь туристичного руху. Можливість користування різними видами транспорту полегшує заплановані подорожі і є істотним критерієм при виборі місць подорожувань. Наявна в області мережа автомобільних та залізничних магістралей, в основному, достатня для забезпечення освоєння очікуваних на середньострокову перспективу обсягів вантажних та пасажирських перевезень.

Інфраструктура пунктів пропуску потребує вдосконалення та розбудови з метою збільшення їх пропускної спроможності, підвищення якості послуг та посилення контролю за пересуванням через державний кордон товарів, громадян та транспортних засобів.

Загалом за рівнем розвитку інфраструктури Рівненська область посідає 14 місце серед регіонів України і характеризується як регіон із середнім рівнем розвитку інфраструктури. З дев'яти інфраструктурних підсистем тільки екологічна та житлово-комунальна володіють високим рівнем інфраструктурного розвитку, решта низьким рівнем [23].

Рівненська область має все необхідне для розвитку туристичної індустрії. Успішність регіонального туристичного продукту значною мірою залежить від його інфраструктурного забезпечення, яке сьогодні в області є недостатнім. В області функціонує 84 готелі, 30 баз відпочинку, 45 садиб сільського туризму, 7

туристичних інформаційних офісів (табл. 2.2.2).

Таблиця 2.2.2

Кількість санаторно-курортних та оздоровчих закладів у Рівненській області в 2012-2018 роках, , складено за [9, 56]

Роки	Санаторії та пансіонати з лікуванням		Санаторії-профілакторії		Бази та інші заклади відпочинку		Дитячі оздоровчі табори	
	усього	у них ліжок	усього	у них ліжок	усього	у них місць	усього	у них місць
2012	11	1979	7	586	17	1288	137	2255
2013	13	2714	7	630	15	865	535	2060
2014	10	1478	6	494	14	1257	535	2577
2015	9	1378	6	419	11	1863	511	1905
2016	9	1284	6	422	10	1583	472	2105
2017	9	1284	6	415	8	1174	559	2165
2018	9	1284	5	379	9	1486	585	1720

Туристи можуть скористуватися послугами санаторно-курортних закладів, яких на даний момент є 6, вони призначені для відпочинку дітей та дорослих. Також є три бази та інших закладів відпочинку. Табори та оздоровчі заклади для дітей також є, проте їхня кількість незначна в порівнянні із іншими регіонами: 126. Кількість дітей, яка перебувала у них складає 14732 осіб. Прикладом закладів оздоровлення для дітей є санаторно-оздоровчий комплекс «Берізка», який знаходиться Дубенському районі село Молодаво та санаторій «Хрінники» Демидівського району село Хрінники. В цих закладах є різні додаткові послуги: розважальні програми, сауни, спортивні майданчики, естрадні майданчики, пляжі та вихід до водойм, масажі, відновлення фізичних та духовних сил, бані, рибальство та відпочинок на природі.

На Рівненщині досить низький показник забезпеченості готелями. При нормі 10 готельних місць на 1 тис. осіб, він становить лише 1,3 готельних місця на 1 тис. осіб. Попри те, що ця проблема є загальнодержавною, в Рівненській області вона набуває гостроти в порівняльному контексті: обласний показник

більше ніж удвічі нижчий від середнього по Україні (2,9), та значно поступається сусіднім Волинській (1,9) та Тернопільській (3,2) областям.

Таблиця 2.2.3

Колективні засоби розміщування
(юридичні особи, відокремлені підрозділи юридичних осіб), за [9]

Рік	Кількість колективних засобів розміщування, од	Кількість місць у колективних засобах розміщування, од	Кількість осіб, що перебували у колективних засобах розміщування
2018	17	1557	39470
2019	18	1588	35530
2020	13	619	12779

У малих містах області немає можливості розміщення туристичних груп. Особливо гострою проблема є для найбільш відвідуваних і відомих міст Дубно, Острог, Корець, які внаслідок цього є не туристичними центрами, а лише екскурсійними. Існуючі тенденції розвитку кількості готелів та обслужених ними приїжджих туристів ілюструють дані наведені в табл. 2.2.3 та 2.2.4.

Таблиця 2.2.4

Місця для проживання туристів у Рівненській області у 2005-2018 роках,
складено за [66]

Показники	2005	2007	2008	2009	2010	2011	2014	2018	2018 до 2005 р., %
Кількість готелів та інших місць для тимчасового проживання	19	22	22	22	23	22	23	15	78,9
Кількість номерів	868	1221	1200	1196	1241	1114	1165	590	68,0
Житлова площа всіх номерів, тис.м ²	14,0	22,6	22,4	22,3	23,8	23,5	24,2	—	—
Одноразова місткість, місць	1547	2541	2519	2503	2675	2624	2760	1557	100,6
Обслуговано приїжджих, тис. осіб	65,5	87,8	90,7	95,9	89,9	73,6	60,5	39,4	60,2

Серед об'єктів туристичної інфраструктури, які є унікальними в своєму бізнес сегменті:

Мототрек. Для Рівненщини знаковим видом спорту є спідвей. Він є цікавим не лише для спортсменів та вболівальників, а й туристів. Створений

комунальний заклад, працює дитяча школа зі спідвею та професійний клуб, який залучає офіційні міжнародні змагання.

Рівненський авіаційно-спортивний клуб (с. Воронів, Гощанський район). Один з небагатьох клубів в Україні, який продовжує підготовку спортсменів і єдиний у всьому західному регіоні, де збереглися дієві парашутна і планерна ланки. Це один з трьох планерних клубів України, де відбуваються регулярні планерні польоти і чемпіонати країни.

Санаторій «Червона калина» (с.Жобрин, Рівненський район). Тут лікують захворювання серцево-судинної системи, органів травлення, нервової системи, органів дихання, опорно-рухового апарату. Використовують понад 170 методів лікування.

Кінно-спортивний клуб «Підкова» (с. Козлин, Рівненський район). Один з кращих закладів кінно-спортивного туризму в Україні. Тут є можливість покататися на конях не лише професіоналам, а й новачкам, які можуть пройти курс навчання їзди верхи. Крім того, тут гарні умови для сімейного відпочинку.

Мисливсько-спортивний комплекс "Сокіл" (с. Суськ, Костопільський район). Комплекс має 8 тис. га мисливських угідь, зариблені ставки та розвинену рекреаційну зону для відпочинку. Полювання, риболовля, стрільба, пейнтбол, верхова їзда, альтанки з мангалами, чудові краєвиди поліського лісу, смачні мисливські страви в кафе «Сокіл», комфортні номери в готелях, дитячий майданчик - відмінна основа для сімейного відпочинку.

Готельний комплекс «Тунель кохання». Відкритий у 2018 році та передбачає інфраструктуру для проведення церемоній одруження в найромантичнішому місці світу, яке знаходиться на Рівненщині.

При цьому слід відмітити, що "зелений" туризм на Рівненщині розвивається більш швидкими темпами, ніж в інших регіонах країни. В області діє 80 агросадиб в Березнівському, Демидівському, Радивилівському, Зарічненському та Рівненському районах.

Для стимулювання розвитку «зеленого» туризму управлінням культури і туризму облдержадміністрації спільно з Фондом підтримки індивідуального житлового будівництва на селі було розроблено порядок надання кредитів власникам або орендарям особистого селянського господарства на розвиток «зеленого» туризму, який затверджений рішенням сесії Рівненської обласної ради. У перспективі на території області планується надавати господарям агро-садиб, які пропонують послуги «зеленого» туризму кредитне фінансування до 40 тис. грн. на одного власника.

Одним із складових «зеленого» туризму є сільський туризм. На нинішній день його розвиток також є актуальним для нашої області. Водночас, сільський туризм дає можливість розв'язати низку проблем соціально-економічного розвитку села. Розширюються можливості реалізації продукції особистого підсобного господарства, виникає потреба в сувенірній продукції, а це в свою чергу сприяє розвитку та збереженню народних ремесел.

Своєрідним внеском у розвиток туризму області став фестивальний маршрут “Бурштиновий шлях”, який вперше в 2010 році був організований на Рівненщині. У рамках фестивалю був відкритий музей Поліського краю та вузькоколіїної залізниці, а також Музей бурштину, який є єдиним в Україні.

Завершальним етапом дослідження пропонується розробка екологічного туру по Рівненській області.

2.3. Розробка екологічного туру по Рівненській області

«Різнобарвна Рівненщина» – пізнавально-екологічний тур в межах Рівненської області. За видом пересування – автомобільний (автобусний). Розрахований на вікову категорію молодь 21+ та людей середнього віку з середнім доходом. Тривалість подорожі – 3 дні/2 ночі. Даний тур є сезонним і передбачає відвідання регіону в період починаючи з кінця квітня до середини вересня. Вартість туру – 1793 грн. на одну особу. Розрахунок вартості туру зображено в табл. 2.3.2. За формою маршрут – комбінований: м. Полтава – м.Київ – м. Дубно – с. Таракаїв – с. Повча – с. Зоря – смт Клевань – м. Рівне – смт. Гоща – м. Київ. В програмі туру передбачено відвідування 10 DESTИНАЦІЙ. Головними об’єктами є: агросадиба «Хутір Касень», садиба-пасіка Федора Аннєнкова, пивзавод «Рівень», Музей бурштину, підприємство «Дубровецький мацик», завод продтоварів «Пригощайся». Серед додаткових об’єктів: Дубенський замок, Тараканівський форт, Тунель кохання, Гощанський парк пам’ятка садово-паркового мистецтва.

Пізнавально-екологічний тур «Різнобарвна Рівненщина» передбачає відвідування цікавих природних та історичних пам’яток Рівненщини, екскурсійні програми, відвідання музею, проживання в агросидибі на території вівцеферми, апітерапію і дегустації різноманітних місцевих страв та напоїв. Програма туру «Різнобарвна Рівненщина» зображена в табл. 2.3.1.

Таблиця 2.3.1

Програма туру «Різнобарвна Рівненщина»

Час	Вид діяльності	Примітка
День 1.		
6:30	Збір групи у м. Київ біля станції метро Житомирська	
7:00	Відправлення у м. Дубно	
9:30	Зупинка на 15-20 хвилин у с. Березівка	На місці зупинки є туалет та декілька кафетерій.
11:30	Прибуття у м. Дубно. Екскурсія Дубенським замком.	Екскурсія входить у вартість туру.

12:30	Обід в ресторані «Terrace Grill» на території Дубенського замку .	Обід не входить у вартість туру.
13:30	Відправлення у м. Тараканів.	
13:50	Прибуття у м. Тараканів. Екскурсія Тараканівським фортом.	Екскурсія входить у вартість туру.
14:40	Відправлення у с. Повча	
15:30	Прибуття у с. Повча на території. Агро-садиби «Хутір- Касень». Поселення. Відвідання вівце-ферми, заняття ове-терапією та дегустація молочної продукції.	Проживання, харчування, ове-терапія та дегустація молочних продуктів входить у вартість туру. На території агро-садиби можна відвідати лазню , придбати чаї з дикорослих лікарських рослин та молочну продукцію, взяти велосипед в оренду та пограти в теніс за додаткову плату.
18:30	Вечеря від господарів хутору. Вільний час.	Вечеря входить у вартість туру
День 2.		
8:00	Сніданок. Виселення.	Сніданок входить у вартість туру
9:00	Відправлення у с. Зоря.	
10:30	Прибуття у с. Зоря, відвідання садиби Федіра Анненкова. Апітерапія, дегустація медової продукції.	Апітерапія входить у вартість туру. Процедура апітерапії передбачає відвідання пасіки, дегустацію медової продукції, сон на вуликах. На території садиби можна придбати медову продукцію та сувеніри.
12:00	Відправлення у м. Клевань.	
12:10	Прибуття у м. Клевань. Екскурсія у Тунелі кохання. Вільний час.	Екскурсія Тунелем кохання входить у вартість туру.
13:00	Відправлення у м. Рівне	
13:30	Прибуття у м. Рівне. Обід в ресторані «БарМаки». Відправлення до Рівненської пивоварні.	Обід в ресторані не входить у вартість туру
14:40	Прибуття на територію пивзаводу «Рівень». Екскурсія пивоварнею. Дегустація пива. Вільний час. Відправлення до Музею бурштину.	Екскурсія на пивзаводі та дегустація пива входить у вартість туру. Рекомендовано відвідати магазин-бар «Рівень», де можна придбати пивну та сувенірну продукцію.
15:30	Прибуття до Рівненського музею бурштину. Екскурсія та дегустація місцевого напою «бурштинівки».	Екскурсія та дегустація входить у вартість туру. Біля музею знаходиться магазин, де можна придбати вироби з бурштину та бурштиновий напій.
16:45	Поселення у готель «Мир». Вільний час.	Проживання та сніданок входить у вартість туру. Вечерю у готелі можна замовити за додаткову плату. Пропонуються факультативні екскурсії «культурно-архітектурний центр Пересопниці» (150 грн.) та «До князів Острозьких» (200 грн.).
День 3		
9:00	Сніданок. Виселення з готелю.	Сніданок входить у вартість туру
10:00	Прибуття до підприємства «Дубровицький мацик». Участь у майстер класі з приготування мацика, дегустація сирів'яленого м'яса.	Участь у майстер-класі та дегустація сирів'яленої м'ясної продукції входить у вартість туру. На підприємстві можна придбати м'ясну продукцію
11:00	Відправлення у смт Гоша	
11:30	Прибуття до смт Гоша на територію підприємства «Пригощайся». Екскурсія кондитерським заводом, дегустація фірмових виробів.	Екскурсія та дегустація входить у вартість туру. При заводі діє фірмовий магазин, де можна придбати кондитерські вироби.
13:10	Прибуття на територію парку пам'ятки садово-паркового мистецтва та садиби панів Валецьких екскурсія.	Екскурсія входить у вартість туру. Біля парку знаходиться супермаркет «Наш край», де можна придбати продукти в дорогу.
13:50	Обід у ресторані «Щедрий млин».	Обід у ресторані не входить у вартість туру

15:00	Відправлення у м. Київ	
17:00	Зупинка на 15-20 хвилин у с. Березівка	
19:30	Прибуття у м. Київ до станції метро Житомирська	

Таблиця 2.3.2

Розрахунок вартості туру для групи з 16 осіб та 2 супроводжуючих

Собівартість послуг	
Екскурсія «Дубенський замок»	20 грн (ціна вхідного квитка на одну особу) * 16 + 200 грн (екскурсійні послуги) = 520 грн
Екскурсія «Тараканівський форт»	200 грн
Проживання в агросадібі «Хутір Касень»	200 грн (вартість ночівлі та харчування на одну особу) * 16 + 200 (проживання гіда) + 200 (проживання водія) = 3600 грн
Апітерапія	100 грн (вартість дегустація меду, екскурсії пасікою та повного процесу апітерапії на одну особу) * 16 = 1600 грн
Екскурсія на підприємстві «Рівень»	80 грн (екскурсія заводом та дегустація пива) * 16 = 1280 грн
Музей бурштину	15 грн (вартість вхідного квитка до музею) * 16 + 160 грн (екскурсійна програма) = 400 грн
Проживання в готелі «Мир»	980 грн (вартість двокожонного номеру категорії стандарт) * 8 + 980 грн (ціна за двокожонних стандартний номер для супроводжуючих) + 16,69 (туристичний збір) * 18 = 9120,42
Майстер-клас з приготування мацика, дегустація сиров'яленої м'ясної продукції	70 грн (вартість майстер-класу та дегустації) * 16 = 1120
Екскурсія на підприємстві «Пригощайся»	80 грн (вартість екскурсії та дегустації) * 16 = 1280 грн
Екскурсія гоцанським парком	150 грн
Нехай транспортні послуги	7000 грн
Загальна вартість послуг	520+200+3600+1600+1280+400+9120,42+1120+1280 = 19 120,42 грн
Податки та винагорода співробітників	
Нехай розмір податків та адміністративних витрат 20%	19 120 * 0,2 = 3824 грн
Нехай винагорода гіда 10 %	19 120 * 0,1 = 1912 грн
Нехай винагорода туроператора 20%	19 120 * 0,2 = 3824 грн
Вартість туру на 1 особу	1793 грн

У вартість туру включені: проживання в агро-садібі «Хутір Касень» с. Повча та в готелі «Мир» м. Рівне; перевезення; екскурсії Дубенським замком, Тараканівським фортом, вівцефермою, Тунелем кохання, підприємствами «Рівень», «Дубенський мацик», «Пригощайся», Музеєм бурштину, Гоцанським парком; харчування в закладах проживання (сніданок і вечеря); оветерапія та апітерапія; дегустації молочної продукції на вівцефермі, медової продукції на

пасіці Федора Аннєнкова, пива на заводі «Рівень», бурштинівки в Музеї бурштину, сиров'яленої продукції на підприємстві «Дубровицький мацик» та кондитерських виробів на заводі «Пригощайся».

У вартість туру не входить харчування у закладах «Terrace Grill», «БарМаки», «Щедрий млин» та додаткові екскурсії:

- екскурсія до культурно-археологічного центру Пересопниця (150 грн.).
- екскурсія «До князів Острозьких» (200 грн.).

Дубенський замок – замок, що належав князям Острозьким в XV ст., є одним з найстаріших та найбільш збережених замків України. Будівля зведена у середньовічному стилі з пишними оздобленими залами і палацами та суворими мурами і склепіннями. Оточений Дубенський замок річкою Іквою, а також великою кількістю старовинних гармат, що забезпечило міцне укріплення і, як наслідок, замок ніколи не було взято в облогу. На території замку передбачається 60-хвилинна екскурсійна програма та обід [41].

Тараканівський форт – архітектурно-фортифікаційна пам'ятка XIX століття, військове містечко, яке збудоване з метою укріплення кордонів Російської імперії за наказом царя Олексія III. Форт являє собою споруду з житловими та військовими приміщеннями, які побудовані у формі ромбу зі стінами близько 240 метрів заввишки. Найбільшу роль Тараканівський форт зіграв у роки I Світової війни, а саме під час відомого Брусилівського прориву. Зараз будівля являє собою покинутий могутній комплекс, схожий на лицарський палац, серед дикої незайманої природи [41].

У селі Повча Дубенського району знаходиться незвичайна агросадиба «Хутір Касень». При садибі функціонує овеча ферма, адже знаходиться комплекс на височині, що є дуже сприятливим для розвитку вічарства. Тут пропонується якісне та комфортне розміщення у спеціально облаштованих гостьових кімнатах з електроопаленням, wi-fi та гарячою водою. Туристи мають змогу відвідати лазню, басейн, здійснити велопогулянку та зайнятися

фотополюванням. Родзинкою серед послуг в агросадибі є оветерапія – лікування за допомогою овець, що передбачає відвідування ферми, проведення часу з тваринами, догляд за ними та дегустацію продукції вівчарства (молока, сиру). Господарі комплексу забезпечують туристів повноцінним харчуванням з використанням екологічно чистих продуктів власного виробництва. Також відвідувачі мають змогу зайнятися збиральництвом дикорослих ягід та грибів, адже садиба розташована поруч з лісом. Окрім овець на фермі можна побачити кіз, коней, незвичайних кучерявих свиней та пасіку. Господарі організували для туристів невеликий музей, де представлені старовинні селянські речі. Також при садибі можна придбати молочні продукти, продукти бджільництва, чаї з диких лікарських рослин [12].

Найстарішим деревом в Україні вважається 1300-річний дуб, що росте в урочищі “Юзефінська дача” Рокитнівського району. Дуб настільки старий, що давно уже став подібний не на дерево, а на якусь прадавнію руїну, овіяну вітрами, збатожену дошками, бити-перебиту блискавицями далеких і довгих віків. Обхват стовбура найстарішого дуба – понад 8 м. Маленьким дубком юзефінський дуб ріс уже в 700-му році першого тисячоліття. Коли в цих краях дружинники Київського князя Ігоря збирали з древлян данину (945), він досяг уже своєї зрілості. Місцеві жителі вважають дуб-патріарх своїм оберегом, приходять до нього на розмову-розраду і відпочинок.

Федір Анненьков – професійний хірург, який займається бджільництвом. У своєму рідному селі Зоря, що знаходиться в Рівненському районі, він створив пасіку-здравницю, де проводить сеанси апітерапії. До комплексу цієї процедури входить вживання продуктів бджільництва (меду, пилку, прополісу, маточного молока тощо), укуси бджіл, сон на спеціально облаштованих вуликах. Вважається, що в результаті проходження апітерапії нормалізується тиск, покращується серцебиття та кровообіг, очищуються бронхи, гальмується процес старіння та загалом стабілізується самопочуття. На пасіці пана Федора

можна придбати продукти бджільництва, а також взяти участь у процесі догляду за бджолами та добуванні меду [52].

Тунель кохання – п'ятикілометровий зелений тунель, який проходить вздовж залізничної колії та непрохідного лісу. Залізна дорога була побудована в часи СРСР у військових потребах та засаджена деревами для маскуванню. З часом дорога стала не потрібною, а поїзд, який щоденно тут проходив, створив зелений округлий коридор ідеальної арочної форми. Зараз це одна з найпривабливіших фотолокацій в Україні, з якою пов'язано багато романтичних легенд [71].

Рівненський пивзавод «Рівень» створений чеськими пивоварами в середині XIX століття під назвою «Паровий пивоварний завод «Бергшлосс» в честь його засновників. Продукція «Рівень» вирізняється з-поміж інших своєю якістю та яскравим смаком і у 2000 р. отримала срібну нагороду на професійному Міжнародному конкурсі пива. На заводі виготовляють чорне та світле пиво «Бергшлосс», «Празьке», «Жигулівське» та фірмове пиво «Рівень». Окрім пивної продукції виготовляють безалкогольні напої та мінеральні води. На пізнавальній екскурсії по пивоварні туристи мають змогу ознайомитися з етапами та технологією приготування пива, відвідати різноманітні заводські приміщення та, звісно, продегустувати пивну продукцію. Придбати пиво туристи можуть у магазині «Рівень», що знаходиться біля заводу, а також у таких закладах, як бар «Бергшлосс», ресторації «Кант» та у шинку «Рівень» [73].

Рівненщина – край бурштину. Лише у північних регіонах області можна знайти цей «сонячний камінь». У м. Рівне на базі бурштинової фабрики «Бурштин України» діє Музей бурштину. В експозиції музею – камінці віком від 40 млн. років та ювелірні вироби, які виготовлені з них. Найціннішими експонатами є камені з закристалізованими комахами. Найдавніший виріб з цього каменю – диск-амулет, якому приблизно 2500 років та двохкілограмовий

бурштиновий камінь. Експонати музеї розповідають і про видобуток бурштину, і про єдине в Україні підприємство, яке займається обробляє камені. Окрім цього у музеї можна спробувати місцевий напій – бурштинівку, що являє собою міцну горілкову настоянку на цих дрібних бурштинових камінчиках. Даний напій має яскравий золотий колір та цілющі властивості. Вироби з бурштину та «бурштинівку» можна придбати в магазині біля музею [71].

Базальтові стовпи – геологічний заказник на території Івано-Долинського родовища базальтів, що в с. Берестовець Костопільського району. Унікальні споруди із базальтових стовпів-багатогранників, що вишикувались стрункими рядами, вражають своєю монументальністю та стрункістю. Товщина стовпів коливається від 0,6 до 1,2 м. Переважають із товщиною 0,8-1,0м. Висота – від 3 до 30 м. Костопільське природне диво порівнюють із іншими відомими у світі місцями залягання базальтової породи: екзотичними базальтовими вулканічними конусами на Гавайських островах, нині діючими базальтовими вулканами Етна на о. Сицилія та Везувій в Італії.

Мацик – унікальний сиров'ялений м'ясний продукт, який готують на Рівненщині. За смаковими характеристиками він може стати конкурентом іспанському хамону. «Дубровецький мацик» - одне з найкращих підприємств з виготовлення цього делікатесу. На підприємстві виготовляють різноманітні види мациків: з вином, з часником, з грибами, у вигляді ковбаси, у вигляді кулі, зі свинини, з курятини. Середня ціна такого продукту 400 грн. за кілограм [71].

На межі двох природних та етнографічних зон – Волині і Полісся розташований Гощанський район, займає територію басейну річки Горинь, найдовшої річки регіону (колись судноплавної). Сmt. Гоща відоме Гощанським парком. Гощанський парк – парк пам'ятка садово-паркового мистецтва, що пов'язана з діяльністю панів Валевських, які проживали у Гощі в XIX столітті. Парк відомий своїми рідкісними рослинами, зокрема дволопатеvim гінкго та болотяним дубом, а також дивовижними ландшафтами. У парку зберігся

маєток, так звана Садиба Валевських [41].

Гощанський завод продтоварів «Пригощайся» – найкращий виробник кондитерських виробів в регіоні. Основна спеціалізація заводу – виготовлення шоколадних цукерок з горіхами та сухофруктами. Цікавим є те, що завод займається пропагування туризму на Рівненщині і втілює цю ідею у виготовленні своєї продукції та обгортки до них, наприклад коробки з солодощами мають назви: «Гостинний край», «I love Рівне», «Красносільські вітряки», «Рівненщина туристична», «Тунель кохання» тощо [28].

Протягом 20 років студентами та викладачами Березнівського лісового коледжу створювався Березнівський дендропарк площею 30 га. Нині тут налічується близько 900 видів і форм деревних рослин, серед яких чимало представників з різних континентів, що розміщені на ботаніко-географічних і систематичних ділянках. Географічними ділянками, у парку представлені Америка, Кавказ, Середня Азія, Далекий Схід, Карпати, Крим та ін. У парку прокладені прогулянкові доріжки, споруджений каскад ставків, обладнані альтанки й оглядові майданчики; є окрема ділянка декоративних рослин, березовий гай (понад 40 видів берези), сади жасмину, розарій. Щоб ознайомитись з дендрофлорою, необхідно пройти біля 7 км оглядових доріг.

Отже, нами було розроблено інноваційний тур «Різнобарвна Рівненщина» в межах Рівненської області. Тур розрахований на молодь та людей середнього віку та передбачає відвідування природних та історичних та дестинацій, а також окремих об'єктів гастрономічного туризму. Впродовж туру туристи мають змогу ознайомитися з процесом приготування різномантних місцевих страв та напоїв, продегустувати їх, придбати сувенірну кулінарну продукцію та оздоровитися шляхом проходження процедур з вівчарної та бджолоїної терапії.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Дослідивши питання розвитку туризму у Рівненській області можна зробити наступні висновки.

1. Рівненська область має всі необхідні об'єктивні передумови для того щоб перетворити край в центр туризму національного рівня. Туризм може і повинен стати одним з найефективнішим засобів виходу області з кризового економічного становища, стимулювання розвитку ринкових відносин, активного впливу на розвиток суміжних галузей регіональної економіки, поліпшення роботи з охорони пам'яток природи, історії та культури, підвищення фізичного та культурного рівня населення..

2. Становлення туристичної галузі на Рівненщині має важливе значення для соціально-економічного розвитку області. Зокрема, внесок туристичних підприємств у розбудову місцевої економіки проявляється у збільшенні частки зайнятого населення в туризмі в умовах загального зростання рівня безробіття.

3. Розвиток туристичної галузі дає змогу зміцнити матеріально-технічну базу, розширити мережу закладів туристичної інфраструктури області, підвищити якість туристичних послуг та безпеку туристів, поживати розвиток сільського туризму, підвищити рівень зайнятості населення; утримувати в належному стані об'єкти історико-культурної спадщини.

4. Створюються передумови для залучення інвестицій, покращення якості науково-методичного та кадрового забезпечення, збільшує кількість туристичних відвідувань краю та надходження від туризму, у тому числі від туристичного збору, до бюджетів усіх рівнів.

5. Наявна інфраструктура галузі відповідає діючим у державі мінімальним соціальним нормативам забезпечення населення закладами культури та гарантує дотримання прав населення на духовний розвиток,

доступність цінностей літератури і мистецтва, належний рівень та якість культурних послуг, збереження культурної спадщини

6. В області ведеться системна робота щодо підвищення туристичної привабливості регіону. Разом з тим, туристична інфраструктура регіону потребує розвитку та модернізації із залученням відповідних фінансових ресурсів.

7. Найбільші перспективи експорту послуг: транспортно-логістична галузь та ІТ-сфера, а також туризм (екологічний, культурний та релігійний).

8. Доступність магістрального та інших видів сполучення безпосередньо впливає на ступінь туристичного руху. Можливість користування різними видами транспорту полегшує заплановані подорожі і є істотним критерієм при виборі місць подорожувань. Наявна в області мережа автомобільних та залізничних магістралей, в основному, достатня для забезпечення освоєння очікуваних на середньострокову перспективу обсягів вантажних та пасажирських перевезень.

ПЕРЕЛІК ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрушенко В. Ю. Значення та розвиток територіально-рекреаційної системи завдяки туризму. *Розвиток економічної системи в умовах глобалізації: Матеріали міжн. наук.-практ. конф.* Вінниця, 2014. С. 87-90.
2. Бакурова А. В., Очеретін. Д. В. Оцінка рекреаційної привабливості регіону. *Економіка: проблеми теорії та практики*. Збірник наукових праць. Вип 183. Том III. Дніпропетровськ: ДНУ, 2003. С. 617-622.
3. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування. К.: ВПЦ “Київський університет”, 2001. 395 с.
4. Безсмертнюк Т.П., Мельнійчук М.М. Стратегічні пріоритети розвитку туризму на природоохоронних територіях України. *Економіка і суспільство*. 2021. Випуск № 29. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-29-7>.
5. Бойко В. О. Екологічний туризм як складова зеленої економіки. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/4_2021/75.pdf.
6. Величко В.В. Організація рекреаційних послуг: Навчальний посібник. Харків: Харківський національний університет міського господарства ім. О.М. Бекетова, 2013. 202 с.
7. Воробйова О.А. Збалансоване природокористування та господарювання в рекреаційно-туристичній сфері : монографія. Одеса : ІПРЕЕД НАН України, 2012. 248 с.
8. Гетьман В. І. Екотуризм у національних парках. Екотуризм чи екологічний туризм: теорія і реальність. *Екологічний вісник*. 2002. № 7. С. 24-28.
9. Головне управління статистики у Рівненській області. URL: <http://www.gusrv.gov.ua/>.
10. Давиденко І. В. Основні компоненти туристично-рекреаційного

потенціалу. *Соціально-економічні проблеми сучасності та концепція сталого розвитку в Україні та світі*: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Дніпропетровськ: НО «Перспектива», 2014. Ч. 2. С. 49-52.

11. Давимука О. О., Денков Д. Д. Наслідки епідемії COVID-19 та карантинних заходів для провідних секторів економіки України. Дослідження за результатами глибинних інтерв'ю з власниками та топ-менеджерами українських компаній. Київ – Харків : Видавець О. А. Мірошніченко, 2020. 188 с. URL: https://cpd.com.ua/ukr-eng%20covid-19_economics_ukraine.pdf.

12. Департамент екології та природних ресурсів Рівненської облдержадміністрації. Офіційний сайт. URL: <http://www.ecorivne.gov.ua>.

13. Державна служба статистики України. Офіційний сайт. URL: www.ukrstat.gov.ua.

14. Дмитрук О. Ю. Екологічний туризм у системі суспільно-економічних відносин. *Економічна та соціальна географія*. К., 2001. С. 89-95.

15. Дмитрук О. Ю. Екологічний туризм: сучасні концепції менеджменту і маркетингу : навч. посібник. К. : Альтерпрес, 2004. 192 с.

16. Дмитрук О. Ю., Дмитрук С. В. Екотуризм : навч. Посібник. К. : Альтерпрес, 2009. 358 с.

17. Доповідь «Про соціально-економічне становище Рівненської області». URL: <http://www.gusrv.gov.ua/>.

18. Доповідь про стан навколишнього природного середовища у Рівненській області у 2021 році. URL: <http://www.rv.gov.ua>.

19. Екологічний туризм як форма споживання природної та культурної спадщини як фактор формування екологічної свідомості. URL: https://infotour.in.ua/kuskov_ecotourism2.htm.

20. Європейський зелений курс і кліматична політика України : аналіт. доп. / [С. П. Іванюта, Л. М. Якушенко] ; за заг. ред. А. Ю. Сменковського. Київ : НІСД, 2022. 95 с. URL: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2022.12>.

21. Зміна клімату: наслідки та заходи адаптації: аналіт. доповідь / [С. П. Іванюта, О. О. Коломієць, О. А. Малиновська, Л. М. Якушенко]; за ред. С. П. Іванюти. К. : НІСД, 2020. 110 с.

22. Зміни до Програми розвитку туризму в Рівненській області 2016-2020 року. URL: <http://www.old.rv.gov.ua/sitenew/main/ua/publication/print/40116.htm>.

23. Інфраструктура регіонів України. Пріоритети модернізації. Аналітичне дослідження // ГО «Поліський фонд міжнародних та регіональних досліджень», Фонд імені Фрідріха Еберта. Київ, 2017. 108 с.

24. Ісаєнко В. М., Ніколаєв К. Д., Бабікова К. О., Білявський Г. О., Смирнов І. Г. Стратегія сталого розвитку (туристична галузь) : Навч. посібн. К.: Вид-во Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 2014. 300 с.

25. Кифяк В.Ф. Методи та принципи формування територіальних рекреаційних систем. *Вісник ДІТБ*. 2013. №17. С.51-54.

26. Колективні засоби розміщування в Україні у 2021 році. URL: <http://ukrstat.gov.ua/>.

27. Кононенко О. Ю. Проекологічна поведінка населення як об'єкт суспільно-географічних досліджень. URL: http://maptimes.inf.ua/CH_16/15.pdf.

28. Коротун І.М. Географія Рівненської області. Рівне: Управління екобезпеки в Рівненській області, 1996. 274 с.

29. Коротун С., Яковишина М. Етнофестивалі як форма подієвого туризму в Рівненській області. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2016. №40. С. 117-126.

30. Коценко К.Ф., Громоздова Л. В. Сільський та екологічний туризм: сучасні тенденції та роль у підвищенні рівня соціально-економічного розвитку сільського населення України. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку*. 2019. № 18. С. 22-30.

31. Кравченко Н.О. Стратегічні напрямки та перспективи подальшого

розвитку туризму на Поліссі. *Туристично-краєзнавчі дослідження*. 2004. Вип. 6. С. 168-180.

32. Краєвська А.С., Мороз О. О., Грабовецький Б. Є. Рекреаційні ресурси санаторно-курортних підприємств: сутність та перспективи використання. Вінниця: ВНТУ, 2013. 186 с.

33. Кузьменко Ю. Туризм: екологічний, зелений, або сільський? URL: <https://infotour.in.ua/kuzmenko.htm>.

34. Логвиненко Б. Гарань В. Поліська вузькоколійка: бурштиновий шлях. URL: <https://ukrainer.net/poliska-vuzkokolijka/>.

35. Любіцева О.О., Панкова Є. В., Стафійчук В. І. Туристичні ресурси України: Навч. посіб. Київ: Альтерпрес, 2007. 369 с.

36. Менеджмент і маркетинг туризму: навч. посібник / Т.М. Афонченкова, О.В. Булюк, Б.П. Масенко та ін.; за ред. О.Є. Лугініна. К.: Видавництво Ліра, 2012. 364 с.

37. Око дракона: рівняни масово їдуть фотографуватись на космічну локацію поблизу Рівного. URL: <http://charivne.info/news/okodrakonarivnyanimasovoidutfotografuvatisnakosmicchnulokatsiyupoblizurivnoho>.

38. Олійник Я. Б., Гетьман В. І. Екологічний туризм на теренах національних природних парків і біосферних заповідників України в міжнародний рік екотуризму та гір. *Вісн. Київ. націон. ун-ту імені Тараса Шевченка. Сер. геогр.* 2002. Вип. 48. С. 5-11.

39. Основні показники соціально-економічного розвитку Рівненської області . URL: <https://www.rv.gov.ua/osnovni-pokazniki-socialno-ekonomichnogo-rozvitku-rivnenskoyi-oblasti>.

40. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону : монографія / за заг. ред. В. Г. Герасименко. Одеса : ОНЕУ, 2016. 262 с.

41. Панасенко О. Рівненщина: Сторінки минулого: Наук.-попул. навч. посіб. Рівне, 2001. 313 с.

- 42.Панкова Є.В. Туристичне краєзнавство: Навчальний посібник. К.: Видавництво: Альтерпрес, 2003. 352 с.
- 43.Про внесення змін до Закону України “Про туризм”: Закон України. / Відомості Верховної Ради України [Текст]. 2004. №13. Ст. 180.
- 44.Про мисливське господарство та полювання: Закон України (№1478 – III від 22.02.2000 р.). URL: <http://www.rada.gov.ua>.
- 45.Про Програму економічного та соціального розвитку Рівненської області на 2019 рік. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/RO190002>.
- 46.Про Стратегію розвитку туризму Зеленого шляху "Медове коло" на 2018-2022 роки: Розпорядження від 18.04.2018 р. №254. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/RO180113>.
- 47.Про Стратегію сталого розвитку “Україна – 2020”. Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/U005_15.html.
- 48.Про туризм: Закон України / Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1995. №31. Ст.241 (в редакції від 04.08.2011). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nre>.
- 49.Рекреаційні ресурси поліської частини Рівненської області. URL: https://knowledge.allbest.ru/geography/2c0a65625b3ad68b5d53b88521216d36_1.html.
- 50.Рівненська обласна державна адміністрація. URL: <http://www.rv.gov.ua/>.
- 51.Рівненщина знову у трійці лідерів соціально-економічного розвитку областей України. URL: <https://www.rivnenews.com.ua/2019/05/28/rivnenshchyna-znovu-u-triitsi-lideriv-sotsialno-ekonomichnoho-rozvytku-oblastei-ukrainy/>.
- 52.Рівненщина туристична. Офіційний сайт. URL: <https://rivne.travel>.
- 53.Руденко В.П., Вацеба В.Я., Підгірна В.Н., Цепенда М.В. та ін. Менеджмент туристичної індустрії : підручник у 3-х частинах. Чернівці :

Чернівецький національний університет, 2019. 504 с.

54. Семенов В.Ф. Регіональний вимір рекреаційно-туристичної діяльності: [монографія]. К.: Фенікс, 2008. 201 с.

55. Смаль І. В. Туристичні ресурси світу. Ніжин: Видавництво Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, 2010. 336 с.

56. Соціально-економічне становище Рівненської області за 2020 рік. Статистичний бюлетень. Рівне, 2021. 50 с.

57. Статистичний щорічник України за 2021 рік / Державна служба статистики України: за ред. І. Є. Вернера / відп. за вип. О.А. Вишневська. Київ, 2022. 447 с.

58. Стельмах В. Природні та історико-культурні рекреаційні об'єкти Рівненщини. *Вісник Львівського університету. Серія географічна*. 2013. Випуск 43. Ч. 1. С. 92-98.

59. Стратегія розвитку Рівненської області на період до 2027 року. URL: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/strategiya-rozvytku-rivnenskoji-oblasti-na-period-do-2027-roku-pdf>.

60. Стратегія розвитку Рівного на період до 2040 року. URL: <http://investrv.org.ua/storage/web/source/1/yx5NIT3c6nRVEeWpWVc-PhcTJK0yRCH8.pdf>.

61. Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р. № 168-р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/168-2017>.

62. Стратегія розвитку туризму та рекреації в Рівненській області до 2027 року. URL: <http://www.rv.gov.ua/>.

63. Тарасова В. В., Нестерчук І. К., Ковалевська І. М., Осіпчук А. С. Географія туризму: Екологічний туризм: підручн. Житомир, 2021. 252 с.

64. Тимчук С. Екологічний туризм як напрям соціально-економічного розвитку сільських територій. *Національна і регіональна економіка*. Вісник

THEY, 2016. № 1. С. 35-41

65.Ткаченко Т.І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: Монографія. К.: КНТЕУ, 2006. 537 с.

66.Туризм Рівненщини. URL: <http://ogo.ua/rivnenschina/tourizm>.

67.Туристична діяльність в Україні у 2018 році: стат. бюлет. / [відп. за вип. О.О. Кармазіна]. К.: Державна служба статистики України, 2019. 80 с.

68.Туристична діяльність в Україні у 2020 році: стат. бюлет. / [відп. за вип. О.О. Кармазіна]. К.: Державна служба статистики України, 2021. 78 с.

69.Туристичні маршрути Рівненщини. URL: http://www.tourism.rv.ua/tourist_routes/.

70.Туристичні ресурси та інфраструктура – головні складові розвитку туризму в Україні. URL: <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/tourism/36431/>.

71.Тхор В. І., Сніцаревич В. М., Процюк В. К. Історія нашого краю: Навч. посіб. Рівне, 2001. 151 с.

72.Укрінформ. Мультимедійна платформа іномовлення України. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-tourism/3393829-turisticna-rivnensina-cogoric-zrobit-stavku-na-velomarsruti-ekostezki-j-gorodisa.html>.

73.Управління культури і туризму Рівненської обласної державної адміністрації. URL: <https://www.rv.gov.ua/upravlinnya-kulturi-i-turizmu?v=5d9aef723585a>.

74.Шкарупа А. К. Екологічний туризм : сутність та перспективи розвитку в Україні. URL: http://www.confcontact.com/2017-ekonomika-i-menedzhment/10_shkarupa.htm.

75.Щодо концептуальних підходів до стратегії розвитку села. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-09/analytrep_18_2021.pdf.

ДОДАТКИ

Додаток А

Соціально-економічний розвиток

Таблиця А. 1

Загальноєкономічні показники Рівненської області [50]

Напрями:

- 1 - Економічна ефективність
- 2 - Інвестиційний розвиток та зовнішньоекономічна співпраця
- 3 - Фінансова самодостатність
- 4 - Ефективність ринку праці
- 5 - Розвиток інфраструктури
- 6 - Відновлювана енергетика та енергоефективність

Регіони	Загальне місце регіону		Динаміка	Місце регіону за напрямом					
	II кв. 2019 р.	II кв. 2020 р.		1	2	3	4	5	6
м. Київ	1	1	-	5	1	1	1	20	3
Київська	4	2	+2	2	8	2	6	1	13
Дніпропетровська	2	3	-1	6	2	17	12	23	1
Рівненська	11	4	+7	13	21	6	3	7	2
Кіровоградська	10	5	+5	20	5	4	13	3	12
Хмельницька	18	6	+12	7	12	5	10	5	9
Миколаївська	3	7	-4	18	6	8	4	11	5
Львівська	7	8	-1	8	16	9	14	8	6
Чернігівська	19	9	+10	9	17	3	15	13	15
Житомирська	14	10	+4	14	15	10	17	18	4
Вінницька	5	11	-6	3	10	16	8	12	22
Харківська	6	12	-6	12	9	25	7	2	8
Одеська	15	13	+2	17	13	15	2	6	16
Полтавська	8	14	-6	1	3	21	20	16	14
Черкаська	20	15	+5	4	11	12	11	19	19
Волинська	21	16	+5	19	4	7	24	4	7
Запорізька	13	17	-4	22	7	11	18	22	11
Херсонська	17	18	-1	11	24	13	9	24	10
Івано-Франківська	16	19	-3	21	23	19	16	14	20
Сумська	23	20	+3	10	18	22	21	21	21
Закарпатська	24	21	+3	24	19	20	22	9	17
Тернопільська	12	22	-10	16	25	14	23	10	23
Чернівецька	9	23	-14	23	20	23	5	17	24
Луганська	25	24	+1	25	22	18	19	15	25
Донецька	22	25	-3	15	14	24	25	25	18

Рис. А.1 Соціально-економічний розвиток регіонів України, 2020 р.

Додаток Б

Таблиця Б.1

Структура та динаміка природоохоронних об'єктів (загально державного та місцевого значення), за [12]

Категорія об'єкту ПЗФ	Кількість				Площа, тис. га				Площа територій суворої заповідності, тис. га			
	2000	2019	2020	2021	2000	2019	2020	2020	2000	2019	2020	2021
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Природні заповідники	1	1	1	1	47,047	42,289	42,289	42,289	42,289	42,289	42,289	42,289
Національні природні парки	-	2	2	2	-	30,767	30,767	30,767	-	-	-	-
Регіональні ландшафтні парки	2	3	3	3	38,871	58,708	58,708	58,708	-	-	-	-
Заказники загально-державного значення	13	13	13	13	16,457	16,720	16,720	16,720	-	-	-	-
в тому числі:												
- загальнозоологічні	1	1	1	1	0,100	0,100	0,100	0,100	-	-	-	-
- ботанічні	8	8	8	8	12,321	12,301	12,301	12,301	-	-	-	-
- ландшафтні	1	1	1	1	0,927	0,905	0,905	0,905	-	-	-	-
- лісові	1	1	1	1	0,110	0,110	0,110	0,110	-	-	-	-
- гідрологічні	2	2	2	2	2,999	3,304	3,304	3,304	-	-	-	-
Заказники місцевого значення	98	113	114	114	49,679	50,713	50,764	50,764	-	-	-	-
в тому числі:												
- загальнозоологічні	6	5	5	5	7,797	3,129	3,129	3,129	-	-	-	-
- ботанічні	31	38	38	38	28,718	32,372	32,372	32,372	-	-	-	-
- ландшафтні	3	11	11	11	1,407	2,852	2,852	2,852	-	-	-	-
- лісові	15	17	18	18	2,084	2,302	2,353	2,353	-	-	-	-
- гідрологічні	10	11	11	11	1,760	2,442	2,442	2,442	-	-	-	-
- орнітологічні	9	9	9	9	1,556	1,556	1,556	1,556	-	-	-	-
- ентомологічні	18	16	16	16	0,371	0,344	0,344	0,344	-	-	-	-
- геологічні	4	4	4	4	2,731	2,460	2,460	2,460	-	-	-	-
- іхтіологічні	2	2	2	2	3,255	3,255	3,255	3,255	-	-	-	-
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Пам'ятки природи загально-державного значення	8	8	8	8	0,391	0,420	0,420	0,420	-	-	-	-
в тому числі:												
- комплексні	1	1	1	1	0,048	0,091	0,091	0,091	-	-	-	-
- ботанічні	4	4	4	4	0,256	0,243	0,243	0,243	-	-	-	-
- зоологічні	1	1	1	1	0,014	0,013	0,013	0,013	-	-	-	-
- гідрологічні	2	2	2	2	0,073	0,073	0,073	0,073	-	-	-	-
Пам'ятки природи місцевого значення	41	62	63	63	0,306	0,394	0,410	0,720	-	-	-	-
в тому числі:												
- комплексні	11	13	14	14	0,112	0,114	0,130	0,130	-	-	-	-
- ботанічні	23	34	34	34	0,186	0,220	0,220	0,220	-	-	-	-
- гідрологічні	5	13	13	13	0,005	0,056	0,056	0,056	-	-	-	-
- геологічні	2	2	2	2	0,003	0,003	0,003	0,003	-	-	-	-
- пралісові				3				0,3098	-	-	-	-
Дендрологічні парки	1	1	1	1	0,029	0,029	0,029	0,029	-	-	-	-
Зоологічні парки	1	1	1	1	0,012	0,012	0,012	0,012	-	-	-	-
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення	2	2	2	2	0,039	0,039	0,039	0,039	-	-	-	-
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення	11	12	12	12	0,121	133,6	133,6	133,6	-	-	-	-
Державні заповідні урочища	90	96	96	96	3,011	3,328	3,328	3,328	-	-	-	-
в тому числі:												
- лісові	80	85	85	85	2,183	2,499	2,499	2,499	-	-	-	-
- болотні	10	11	11	11	0,828	0,829	0,829	0,829	-	-	-	-
Всього в області	268	315	317		155,963	203,557	203,624	203,959	42,289	42,289	42,289	42,289

Додаток В
Лікувально-оздоровча інфраструктура

Таблиця В. 1

Дитячі заклади оздоровлення та відпочинку, що працювали влітку 2018 року,
за регіонами [13]

Регіони, в яких розташовані заклади	Кількість закладів	У них місць, тис.	Кількість дітей, які перебували у закладах, тис.	Питома вага оздоровлених дітей у загальній кількості дітей 7-16 років, %
Україна	9745	106337	970027	24
АР Крим	-	-	-	-
Вінницька	293	3770	29793	20
Волинська	195	2179	21693	18
Дніпропетровська	839	4974	91203	38
Донецька	421	5950	34070	-
Житомирська	315	2611	24601	20
Закарпатська	175	2731	27929	17
Запорізька	265	11078	44574	19
Івано-Франківська	313	4313	32842	14
Київська	415	4703	34819	22
Кіровоградська	522	1500	42245	47
Луганська	214	1503	12294	-
Львівська	238	1997	20299	9
Миколаївська	257	4336	24227	20
Одеська	556	11253	105946	37
Полтавська	808	6117	54620	43
Рівненська	234	1630	26265	18
Сумська	729	4825	49922	53
Тернопільська	89	1749	5993	6
Харківська	745	5955	95337	45
Херсонська	446	11396	62140	32
Хмельницька	204	1604	18628	16
Черкаська	800	2763	50903	47
Чернівецька	107	2985	14637	15
Чернігівська	483	2427	31867	37
м. Київ	82	1988	13180	11
м. Севастополь	-	-	-	-

Таблиця В.2

Дитячі заклади оздоровлення та відпочинку Рівненської області, які працювали
влітку, складено за [9]

Рік	Кількість закладів, од		У них місць, од		Кількість дітей, які перебували у закладах, осіб	
	усього	у тому числі заклади оздоровлення ¹	усього	у тому числі у закладах оздоровлення ¹	усього	у тому числі у закладах оздоровлення ¹
2000	27	10	2840	2840	12531	10937
2001	24	8	2940	2940	9960	8316
2002	66	9	2180	2180	13350	9363
2003	137	10	2255	2165	17421	9040
2004	535	8	2060	1835	61613	6574
2005	535	10	2577	2427	61907	8880
2006	511	8	1905	1815	57469	8356
2007	472	8	2105	2015	48632	7344
2008	559	8	2165	2165	68863	8936
2009	585	6	1720	1720	67005	6027
2010	577	6	2225	1790	66650	4971
2011	515	5	1885	1490	55678	4480
2012	545	6	2215	1820	61398	6344
2013	575	4	1675	1280	66206	4871
2014	571	6	2070	1925	60677	6829
2015	207	6	1980	1980	23958	3481
2016	188	6	1930	1930	20016	3531
2017	234	5	1630	1630	26265	2749
2018	146	3	980	980	17459	2283
2019	126	1	270	... ²	14732	... ²